

„De így is, úgy is, ebbe a korba zárva”

- Vázlat a Szép versek történetéhez, 1964-1991 -

A Magvető Kiadó *Szép versek* című, reprezentatívnek szánt kortárs költészeti antológiája 1964-ben jelent meg először *Szép versek 1963* címmel, s ha sikere nem is, mindenesetre évenkénti megjelenése azóta is töretlen, s az Ünnepi Könyvhetek egyik biztos pontja a másik évenkénti „seregszemle”, a rövidprózákat tartalmazó *Körkép*, valamint a kétévente megjelenő *Rivalda* mellett.

Jelen dolgozat célja ezen, a maga nemében páratlan könyvfolyam vizsgálata kánontörténeti szempontból, a magyar kortárs költészeti kánon alakulásának vizsgálata az évről-évre megjelenő, reprezentatív igénnyel fellépő antológiák fénytörésében. Ugyanakkor megjegyzendő, az anyag nagysága és a terjedelem szűkössége miatt a tanulmány nem törekedhet és nem is törekszik teljességre, sokkal inkább egyfajta elővizsgálatként és vázlatként próbál funkcionálni a hatalmas korpusz, a befogadástörténet és a tényleges jelentőség későbbi beható, alapos, részletes és alighanem hosszúra nyúló vizsgálatához.

Dolgozatomban elsősorban a sorozat 1989-1990 előtti jelentőségét vizsgálom, a rendszerváltást nem meglepő módon egyfajta cezúraként kezelve, mind a politikai helyzet, mind a társadalom, gazdaság jelentős átalakulása miatt, nem beszélve a kultúráról (elég csak a könyvkiadást említeni).

A kánonnal, kánonokkal, kanonizációval hatalmas mennyiségű nemzetközi szakirodalom foglalkozik, ugyanakkor a hazai kutatás is köteteket, tematikus folyóiratszámokat, jelentős tanulmányokat szentelt a kérdésnek. Munkám során igyekeztem a kérdésben releváns irodalmakból meríteni.

A téma vizsgálata sokoldalúan kellett, hogy történjen, természetesen nem támaszkodhattam pusztán a kánonokkal foglalkozó szakirodalomra, valamint az egyes kötetek korpuszára, szerzőlistáira, adott esetben a kiadásszámokra és a szerkesztők nevére. Összegyűjtöttem az antológiák 1990 előtti recepcióját, kiterjedt levelezést folytattam jó pár még élő kortárs alkotóval ill. irodalomtudóssal, valamint egyéb, a korszakkal foglalkozó szakirodalmakból is merítettem. Megjegyzendő még, hogy jelen dolgozatnak nem lehet célja a szorosán vett korpusz vizsgálata, azaz csak a legegyszerűbbet említve (mely egyúttal a recepció egyik neuralgikus pontja is): vajon szépek-e valóban ezek a versek, mennyi bennük a „szép vers” stb. azaz az egyes szövegek, költemények vizsgálata ezúttal nem cél.

A fő kérdések tehát a továbbiakban: mennyiben alakította a *Szép versek*, mint reprezentatív antológia a kortárs költészeti kánont, milyen „kánontörő” kezdeményezéseket találhatunk, valamint mi volt a sorozat 1990 előtti jelentősége, s ha volt (bár ez alighanem egyértelmű), mekkora?¹ Ha a *Szép versek* ’90 előtt kirajzolt valamiféle kánont, akkor is „[a]nnyi bizonyos, hogy a kánon – vagyis az egy közösség által jelentősnek ítélt művek s érvényesnek elfogadott értelmezések rendszere – mindig föltételezi a felejtést. Ami emlékezetes egyik, pusztán történeti érdekűvé válhat egy másik közösség számára. Minden mozgalom leértékeli a korábbi értelmezéseket.”²

A bevezető első fejezet után, a sorozat köteteinek évenkénti számbavételekor jobb híján az éppen megbízott szerkesztő(k) nevével írtam le az egyes időintervallumokat, történeti fogalmakkal dolgozva, korszakokat megállapítva, igyekezvén nem esni a kierőszakoltság hibájába.

1. Kánon, előzmények, indulás

1.1 Kánon

Antológiák vizsgálatakor mindig meglehetősen nehéz feltérképezni a hatástörténetet, főleg, ha az általam választott kánon-szempontrendszert próbáljuk érvényesíteni. Száraz adatokra, mint például a kiadásszámok, olvasásszociológiai felmérésekre, illetve személyes visszaemlékezésekre tudunk hagyatkozni, az adatok vizsgálatakor vigyázva arra, hogy ne essünk a *kánon és szöveg* pozitivista örökű listakészítőinek hibáiba.³ A felfogás keretei ugyanakkor sokszor látszólag teljesen kérdéskörünkbe vágnek, például ha arra gondolunk, hogy „a kánonviták igen gyakran listaviták”, ami a *Szép versek* recepciójában is kulcskérdés, ill. ha arra, hogy „egy-egy szöveg hiánya vagy megléte a kérdés”. Ha elfogadjuk, hogy nem szövegek vannak, hanem értelmezések, és nem szövegek válnak kanonikussá, hanem maguk az értelmezések⁴, akkor azt kell feltételeznünk, hogy a válogató-szerkesztő „értelmezései”, azaz válogatási elvei, ízlése, irodalomértői képességei szervezik az antológiákat, illetve ha a *Szép versek* korpuszát egyfajta kánonként (vagy ha nem is önálló kanonikus képződményként, hanem a kánont valamelyest alakító tényezőként) fogjuk fel, akkor alakítóként feltételezhetően „bizonyos emberek csoportjairól van szó, amelyeket professzionális vagy

¹ Azaz mennyiben volt „irányadó könyvsorozat”? V.ö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Literatura 19, (1992) 2, 129.

² SZEGEDY-MASZÁK 1992, 122.

³ KÁLMÁN C. György, *A kis népek kánonjainak vizsgálata. Néhány módszertani megjegyzés*, Helikon 1998/3, 252-254.

⁴ KÁLMÁN C. 1998, 254.

hivatásos csoportoknak nevezhetünk, vagyis »a kultúra embereinek« közösségeiről, amelyek az irodalom intézményeire is befolyással vannak, bizonyos esetekben bizonyos intézményeket irányítanak is.”⁵ Korszakunkban elég csak a kultúra területének abszolút potentátjára, Aczél Györgyre gondolnunk, jobban szűkítve a kört Pándi Pálra vagy Király Istvánra⁶, az antológia esetén és a kiadó, a Magvető okán pedig a mindenható igazgatóra, Kardos Györgyre, akiről később lesz szó. „A kánon nem elsősorban művek vagy szerzők felsorolása, hanem az a szerkezet, melynek alapján dönteni lehet a listára felvehető művekről – előfordul, hogy a kanonizálandó mű még nem is létezik, mikor a kanonikus szerkezet már kijelölte a helyét –, de végső soron a művek listája nélkül sem lenne kánon a kánon.”⁷

Személyes visszaemlékezéseknél az általam folytatott levelezésre hivatkozva, egészen egybehangzó véleményeket találhatunk. Csak párat idézve, a teljesség igénye nélkül: „Az első szereplés akkoriban nagy szó volt. (1988.)”⁸ vagy „A ’90 előtti szereplés az antológiában – nagy jelentősége volt, az biztos. Ezt sem lehet szövegekkel igazolni, csak a saját emlékeimre hagyatkozhatom: nagyon is odafigyelt mindenki, ki van ott, ki maradt ki.”⁹ vagy „A Szép versekben megjelenni, az mindenesetre amolyan hivatalos elismerése volt annak, hogy valakit tudomásul vettek.”¹⁰ aztán „Ugyanakkor az antológiákban szerepelni dicsőség volt, amit az irodalmi élet is akceptált.”¹¹ végül pedig „Maga a Szép versekben való első megjelenés a »beavatás« ritusa: olyan, mintha valaki/valakik kimondanák, hogy ettől a pillanattól kezdve beléptél a nagybetűs »Magyar Irodalomba«. Költő lettél. Persze, tudjuk, mennyire csalóka mindez”¹². Mindezeket azért volt fontos idéztetni, mert élesen egybevág azzal a megállapítással, mely szerint „a kánon tehát nem csak a működés területe, hanem a jutalmaztatás, a dicsőség terepe is.”¹³

Tárgyalt antológiánk esetén a korpusz, illetve a szerzői kör (feltételezve, hogy a „támogatott” kultúrpolitikai kategóriájába soroltak mindig vagy gyakran belekerültek a kötetbe, valamint jó eséllyel a „tűrt” címkéjűek nagy része is, a „tiltottak”¹⁴ pedig nem) korszakunkban igen jól körülhatárolt, majd az „olvasás” időszakában, a ’80-as évek második felétől figyelhető meg, hogy ennek a jelentősége elvész, sok mindenre enged majd

⁵ KÁLMÁN C. 1998, 255.

⁶ VERES András: *Magyar irodalmi kánon a hetvenes években* = V. A., *Távolodó hagyományok. Irodalom – és eszmetörténeti tanulmányok*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003. 150.

⁷ BEZECZKY Gábor: *Kánon és trópus*. Helikon 1998/3, 265.

⁸ KEMÉNY István levele. 2012. október 15.

⁹ KÁLMÁN C. György levele. 2012. október 20.

¹⁰ VÁRADY Szabolcs levele. 2012. október 19.

¹¹ VERES András levele. 2012. október 13.

¹² PETŐCZ András levele. 2012. október 18.

¹³ KÁLMÁN C. 1998, 256.

¹⁴ Vö. BEZECZKY 1998, 262.

következtetni például Petri György 1976-os szereplése utáni „visszatérte” az antológiába az 1988-as darabban.

Megjegyzendő még, hogy az „ellenkánon”¹⁵ megjelenése nem csak napjaink „terméke”, ha intézményesült formára gondolunk, és a *Szép verseket* a rendszerváltás után is egy folytonos, hagyománnyal rendelkező könyvfolyamként fogjuk fel (ez esetben ugyanis a szorosan vett, intézményesült „ellenkánont” a Magyar Napló Kiadó *Az év versei* című antológiája adja, mely 2002-től szintén évente jelenik meg). Vizsgált korszakunkban ugyanis megfigyelhető a recenziókban is egyfajta folyamatos ellenkánon-alkotás, ahol is arra a gyakorlatra gondolok, hogy a recenzens tételesen felsorolja, kiket hiányol az azévi reprezentatív válogatásból¹⁶. Ez egyébként napjainkig jellemzi a *Szép versek* recepcióját¹⁷. Ezzel együtt jár ugyanakkor, hogy kérdéses, manapság mennyire „dicsőség” szerepelni egyik vagy másik antológiában¹⁸, de ez jelen vizsgálódásunknak nem tárgya.

„A kánon általában értékegyensúlyt tételez föl. Csak akkor működőképes, ha egymással szembenálló értékrendek harca érvényesül benne. A túlzott egység, a kizárólagosság vidékiességet eredményezhet”¹⁹ írja tanulmányában Szegedy-Maszák Mihály. A *Szép versek* esetében illet két esetben lehet(ett) érzékelni, s egyik sem tárgyalt korszakunkba esik, elég ha az újhordasok (Nemes Nagy, Pilinszky, Rába György), a népiek (Nagy László, Ágh István, Csoóri Sándor), a szocialista irodalom képviselői stb. együttes jelenlétére gondolunk az antológiák szinte mindegyikében.

Fentebb már utaltam rá, hogy esetünkben és korszakunkban (1964-1990) a cenzúra²⁰, mint olyan nem kikerülhető, sőt, vizsgálendő fogalom. Bár önmagában is „a kánont érvényre juttató intézmény”²¹, az antológiánál, a válogatásnál nyilvánvalóan sokkal inkább a gyakorlaton kell, hogy legyen a hangsúly, azaz szerzők engedélyezésén-letiltásán, egyes művek engedélyezésén-törlésén, esetleg a kettő ok-okozati összefüggésein. Az ugyanakkor nem kérdés, hogy „[a] hatalom határozta meg a hitelesség szempontjait”²², az viszont sokkal

¹⁵ KÁLMÁN C. 1998, 257.

¹⁶ Vö. pl. (a teljesség igénye nélkül): POMOGÁTS Béla: *Szép versek 1966*, *Életünk*, 1967/III., 156. (egész lista a hiányzókról), BAKÓ Endre: *Szép versek 1967*, *Alföld* 1968/8, 74., SZAKOLCZAY Lajos: *Egy versantológia margójára*, *Forrás* 1971/5, 91. LENGYEL Balázs: *Lírai szekreter*, *Élet és Irodalom* 1979/21, 11., VASY Géza: *Szép versek 1970.*, = V. G., *Pályák és művek*. Bp. Magvető, 1983, 202. stb.

¹⁷ Csak a legközelebbi példa: LENGYEL Imre Zsolt: *Rejtélyes versek 2011*.

<http://magyarnarancs.hu/konyv/rejtelyes-versek-2011-80787> Letöltés ideje: 2012. szeptember 29. 13:36

¹⁸ Vö. BEZECZKY 1998, 261.

¹⁹ SZEGEDY-MASZÁK 1992, 126.

²⁰ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Irodalom/történet(i)/kánon(ok)*, = K-Sz. Z., *Hagyomány és kontextus*, Budapest, Universitas K., 1998. 166. és Alieda ASSMANN – Jan ASSMANN: *Kánon és cenzúra = Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. Rohonyi Zoltán, Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 2001. 102.

²¹ SZEGEDY-MASZÁK 1992, 128.

²² SZEGEDY-MASZÁK 1992, 130.

inkább, hogy hogyan. Erről sajnos csak kevés információval rendelkezünk, a szorosán vett kiadói iratok, valamint az egykori Kiadói Főigazgatóság²³ iratanyaga ugyanis egyrészt hatalmas, másrészt nem teljesen feldolgozott. Az egyes antológiáknál működő cenzori gyakorlatokról sajnos pontos információim egyelőre nincsenek, mindenesetre egy-két jellemző példával, ill. a megfelelő következtetések levonásával tudom a továbbiakban megvilágítani a kérdést.

1.2 Előzmények

Ismeretes vagy legalábbis sejthető, hogy az antológiák hatástörténete igen bonyolult és összetett kérdés, mint ezt már a kánon-fejezetben említettem. Az példának okáért aligha lehet kétséges, hogy a válogató felelőssége általában igen nagy. Elég csak Babits Mihály *Uj Anthológiáját*²⁴ említeni, amelyben József Attila két darab verssel szerepel²⁵, Illyés Gyula viszont nyolccal – ami tükröz valamit a Nyugat főszerkesztőjéről, azzal együtt, hogy az antológiának nem volt túl nagy hatása. Kánonképző szerepük aligha vitatható, mint arra fentebb is utaltam és hivatkoztam, ám hogy mely korban és milyen mértékben, az jelen esetben bonyolult és kardinális kérdés. Például a Horváth János válogatta *Magyar versek könyvébe*²⁶ „kénytelen volt” Adyt, majd pedig egy későbbi kiadásban József Attilát is beválogatni, pedig fenntartásai voltak velük szemben, ám nem tehette azt meg, hogy ne vegye figyelembe a közvélekedést, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egy antológia sok esetben nemcsak, hogy alakítja a kánont, hanem követi is azt.

Közelebb érve, a *Szép versek* közvetlen előzményeiről szólva mindenképpen meg kell, hogy említsük a *15 fiatal költő 105 verse*²⁷ című, Simon István szerkesztette kiadványt 1957-ből, majd a *Tűz-tánc*²⁸ című kötetet 1958-ból. Előbbi antológia fiatal lírikusaiból az irodalmi élet aktív résztvevője és a *Szép versek* rendszeres szereplője lett pl. Csoóri Sándor, Fodor András, Kalász Márton, Szécsi Margit, Takács Imre, Tornai József, utóbbiból Ladányi Mihály, Papp László (mindkettőben szerepelt), Pákolitz István, Garai Gábor (szintén mindkettőben

²³ V.ö. VERES András, *Az írók és a hatalom a hatvanas évek Magyarországon = A magyar irodalom története*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, Bp., Gondolat Kiadó, 2007. 527-529. és *Írók pórázon - A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961-1970, (Irányított Irodalom sorozat)*, szerk. VERES András – TÓTH Gyula, Bp. MTA Irodalomtudományi Intézete, 1992.

²⁴ *Uj Anthológia*, szerk. BABITS Mihály, Budapest, Nyugat, 1932.

²⁵ Vö. TVERDOTA György, *Konfliktus Babitscal és a Baumgarten-díj, = Eszmélet, In memoriam József Attila*, szerk. N. Horváth Béla, Bp. Nap Kiadó, 2004. 103-110.

²⁶ *Magyar versek könyve*, szerk. HORVÁTH János, (A Magyar Szemle Klasszikusai) Bp., Magyar Szemle Társaság, 1937. József Attila az 1942-es második, bővített kiadásban szerepel.

²⁷ *15 fiatal költő 105 verse*, szerk. SIMON István, Bp., Magvető Kiadó, 1957.

²⁸ *Tűz-tánc, (Fiatal költők antológiája)* szerk. DARÁZS Endre – GYÖRE Imre – IMRE Katalin, Bp. Magvető Kiadó, 1958.

szerepelt) és Váci Mihály, sőt, utóbbiak esetében „mindkettőt átütő tehetségként tudták széles körben elfogadtatni”²⁹ (t.i. a kultúrpolitika). A *Tűz-tánc*nak és költőinek országszerte hatalmas sikere volt.³⁰ (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a politikai enyhülést és az idők változását jelzi, hogy amikor a következő évben az antológia megérte a második kiadást, vele egyidőben megjelent Pilinszky János *Harmadnapon* és Ottlik Géza *Iskola a határon* című műve.³¹)

Az antológia-kérdéssel a közelmúltban kétnapos fesztivál³² foglalkozott, ahol is a *Szép versekről* és annak előzményeiről is szó esett. Példának okáért az 1968-as *Első énekről*³³ és az 1969-es *Költők egymás közt*³⁴ is. Két évvel később jelent meg a hasonló tematikájú és felépítésű *A magunk kenyerén*³⁵ c. kötet, amely pedig már végképp nem nevezhető előzménynek, mindenesetre mindkét utóbbi kiadvány szép, nagy alakú fotókat tartalmazott a költőkről (csakúgy, mint évtizedekig a *Szép versek*).

A kötetekben valóban találni szép számmal olyanokat, akik később a Magvető antológiájának rendszeres szerzői lettek (szempontunkból ez az érdekes). Az *Első énekből* Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Veress Miklós; a *Költők egymás közt*-ből a fiatalokat bemutató „nagyok” mindegyike, az ifjú költők közül még Bisztray Ádám, Kiss Anna, Kiss Benedek, Oravecz Imre (az antológiák között több az átfedés, utóbbiban pedig megtaláljuk Petri Györgyöt is). Az a megállapítás viszont semmiképpen sem tartható, mely szerint „A megszületett antológiák hatására (...) megszületett a *Szép versek* kiadásának ötlete”³⁶, ugyanis az első kötet már 1964-ben megjelent, s a sorozat 1969-ben már hatodik köteténél tartott.

Előzményként, megjelenési idejét tekintve ugyanakkor említhető az *Együtt*³⁷ című antológia, melynek szerzőgárdája jelentős átfedésben van az *Első éneke*vel, valamint korban utóbbi és a *Költők egymás közt* „kortársaként” nem szabad megfeledkeznünk az *Elérhetetlen földről*³⁸, a Kilencek induló kötetéről, bár közülük hárman is vannak, akik sosem szerepeltek a *Szép versekben*.³⁹ Ha pedig mindenképpen közvetlen előzményt keresünk, akkor nem szabad

²⁹ VERES 2007. 522.

³⁰ Vö. VERES András: Kis magyar értelmiségtörténet = V. A., *Távolodó hagyományok, Irodalom – és esztétikátörténeti tanulmányok*, Bp., Balassi Kiadó, 2003. 168.

³¹ VERES 2007, 531.

³² A Szépirodalmi Társaságának 2006. október 28-29-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott Őszi Irodalmi Fesztiváljáról van szó.

³³ *Első ének - Fiatal költők versei*, szerk. MEZEI András, Bp., Kozmosz Könyvek, 1968.

³⁴ *Költők egymás közt*, fel. szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp., Szépirodalmi, 1969.

³⁵ *A magunk kenyerén*, Bp. Szépirodalmi, 1971.

³⁶ Élő irodalomtörténet antológiákon keresztül. SZEKERES Nikolett beszámolója, Prae.hu <http://www.prae.hu/articles.php?aid=170> Letöltés ideje: 2012. október 22. 9:58.

³⁷ *Együtt - Fiatal költők antológiája*, szerk. BERKES Péter – HAVAS Ervin, Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1960.

³⁸ *Elérhetetlen föld - Kilenc költő versei*, szerk. ANGYAL János, Bp., Írószövetség KISZ Szervezet, 1969.

³⁹ Konc József, Molnár Imre és Oláh János.

kihagynunk a *Tiszta szigorúságot*, melynek szerzői már a *Szép versek*hez hasonló panorámát mutatnak, annak ellenére, hogy továbbra is a „fiatalság”, mint olyan dominál.⁴⁰ Valamint említhető még a *Mai magyar költők antológiája* 1966-ból, tehát ugyanazon évből, amikor az első könyvesbolti forgalomba hozott és országosan terjesztett darab, a *Szép versek 1965* is megjelent.⁴¹

Kis kitérőmben szándékoltan csak a kortársakat, fiatalokat felvonultató antológiákról szóltam, mellőzve a tematikus, nagy ívű magyar– és világirodalmi válogatásokat, ugyanis témánkba jellegüket, sokszor felépítésüket tekintve is csak előbbieket vágnak, ill. jelölhetők meg, mint előzmények, következmények vagy kortárs kiadványok, bár természetesen utóbbiakból sem volt hiány a korszakban, sőt.

1. 3 Indulás

A sorozat 1964-es indulása, a már említett *Szép versek 1963* című kötettel már bőven beleesett az „igazi” hatvanas évekbe, az enyhülés első éveibe. „A későbbi nosztalgiákra alapot adó »igazi« hatvanas évek kezdete 1962–63-ra tehető. Ehhez egyrészt a szovjet párt 1961-ben megtartott XXII. kongresszusa teremtett kedvező hátteret, mert határozottan kiállt a XX. kongresszuson meghirdetett antisztálinista irányvonal mellett. Másrészt az a nagypolitikai alku tette lehetővé, hogy nemzetközi elismerése fejében a Kádár-kormány 1963 márciusában általános amnesztiát hirdetett.”⁴²

Az évtizedben lassan feloldódott a publikációs tilalom is, s a meginduló kötetkiadási lázba, könyváradatba és kortárs pezsgésbe⁴³ jól illeszkedni látszott egy, a kortárs lírát szemlélő antológia (elméletileg már az „ideológiai ellenségnek tekintett”⁴⁴ irányzatoknak is teret adva).

1964-ben Kardos György már három éve a Magvető igazgatója volt⁴⁵, ám azzal kapcsolatban sajnos csak sejtéseink lehetnek, hogy ő maga milyen mértékben kontrollálta az antológia szerkesztését, milyen módon bírálta felül az egyes válogatók tevékenységét, már amikor nem ő maga volt az, pl. az 1974-es és gyaníthatóan az 1985-ös kötet esetében, melynek megjelenését már nem érthette meg. Az mindenesetre biztos, hogy az 1968-astól az 1985-ösig minden kötet felelős szerkesztője ő, ami feltételez egyfajta „közös munkát” a válogatóval, ha finoman akarunk fogalmazni. Válogatója és szerkesztője éveken át volt a *Körkép* című

⁴⁰ *Tiszta szigorúság – Fiatal költők antológiája*, vál. ILLÉS Lajos, Bp. Magvető, 1963.

⁴¹ *Mai magyar költők antológiája*, szerk. E. FEHÉR Pál – GARAI Gábor, Bp., Kozmosz Könyvek, 1966.

⁴² VERES 2007, 530.

⁴³ Vö. VERES 2007, 531-532.

⁴⁴ SZOLLÁTH Dávid, *A kommunista aszketizmus esztétikája - A 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása*, Bp., Balassi Kiadó, 2011. 80.

⁴⁵ 1961-től. SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás - Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956-1990*, I. köt. Bp. Noran Könyvesház, 2012. 185.

antológiának, s aktív közreműködésére és felügyeletére már csak pozíciójából és szerepfelfogásából is következtetni lehet: „Soha nem voltam, nem vagyok »hatalom«. A párt és állam bizalmából felelős vezetője vagyok egy kiadónak, s amíg élvezem ezt a bizalmat, addig beosztásomat legjobb belátásom szerint és lelkiismeretem diktátuma alapján a magyar irodalom szolgálatában egyszemélyi felelősként fogom betölteni. Amit a Magvető Könyvkiadó az elmúlt másfél évtizedben eredményként felmutathat, pártom kultúrpolitikájának helyes alkalmazásaként jött létre, amit elhibázott, amiben tévedett, az én személyi hibám és felelősségem.”⁴⁶ Érdemei ugyanakkor a legújabb magyar irodalom megjelentetésében elvitathatatlanok a korban.⁴⁷

Az első kötet tehát 1964-ben jelent meg, a Költészet Napjára, mely ezen évtől került bevezetésre⁴⁸. A kiadás gyakorlata, mely szerint a címben jelölt évvel megjelenő *Szép versek* az előző évből „termésből” szemléz, így egy adott év válogatása mindig a következő évben jelenik meg, nos, ez a metódus egészen 1998-ig tartotta magát, amikor is megjelent a *Szép versek 1997*, majd 1999 első felében a *Szép versek 1999*. A tartalom nem változott, hiszen zömmel az előző év lírájából válogatott, lévén a június eleji Könyvhétre jelent meg. Mindenesetre *Szép versek 1998* mint olyan nem létezik, s az ezredfordulótól megjelenő antológiák már eszerint a szisztéma szerint kerülnek az olvasóközönség elé.

A *Szép versek 1963*-at egy bizonyos Versbarátok Köre nyújtotta át tagjainak, mint ajándékkönyvet (példányszám: 2100).⁴⁹ Nem könyvesbolti terjesztésre szánták eredetileg, hanem mintegy exkluzív, bibliofil kiadványnak, ha a korszak példányszámaihoz is viszonyítunk. A kötet *Bevezetővel* indul, *A vers barátainak* címezve, s maga a Versbarátok Köre jegyzi.

Az előszó gyakorlata⁵⁰ az 1966-os darabig van jelen, s majd csak a nyolcvanas évek második felében, az 1987-esben tér vissza, és tart az 1991-esig. A Versbarátok Köréről egyébként sajnos nincsenek információim, az mindenesetre biztos, hogy egyfajta tagságon alapuló működvelő csoportosulás volt, s hogy két kötet erejéig fémjelezte nevük az antológiát, tehát az 1964-es is az ő ajándékkönyvük volt tagjaik számára.

Maradva az első kötetnél, a bevezető sok érdekességet nyújt. Kezdve azzal, hogy „[e]zzel a gyűjteménnyel a vers kultuszát akarja szolgálni”, folytatva azon, hogy „szolgálatot teljesít azzal, hogy teret ad a költőknek munkáik megjelentetésére”. Az első bekezdésben találhatók

⁴⁶ Kardos György levele Eörsi Istvánnak, 1976. április 5. = *Leveles könyv - Egy korszak töredékei / 1956-88*, vál. HORGAS Béla és LEVENDEL Júlia, Bp., TÉKA, Liget Könyvek

⁴⁷ Vö. VERES 2007, 529.

⁴⁸ Vö. *Útmutató a Költészet Napjának megrendezésére* = VERES-TÓTH 1992. 253.

⁴⁹ Vö. PARTI NAGY Lajos, *Szép versek 1963*, Beszélő, 2. évf. (1997) 5. szám, 89-90.

⁵⁰ Vö. KULCSÁR-SZABÓ 1998. 168.

azok a kulcsmondatok is, melyek minden további antológiára érvényesnek tekinthetők, nem feltétlenül ezen előszó, hanem később egyre inkább a szokás, a hagyomány alapján: „Az volt a szándékunk, hogy olyan antológiát adjunk kézbe, amely az elmúlt esztendő költői termésének legjavát gyűjti egybe. Úgy gondoltuk, hogy a más-más arculatú költők, a versek alkotói alkalmasak rá, hogy sokféle ízlést kielégítsenek. Persze az ABC /sic!/ szeszélye témák és hangok változatos tarkaságát állította a szomszédság kirívó ellentétébe, s néha a legkülönbözőbb egyéniségeket helyezte egymás mellé”.

Mindezeket további, a jövőre vonatkozóan irányadónak bizonyuló kijelentések követik. „Próbálkozásunkat újabb gyűjtemény követi majd. Gazdagodó költészetünk reprezentatív termését szeretnénk folyamatosan bemutatni – mert megvan rá az igény”. Kérdés, ez utóbbit honnan tudta az előszó írója. Lehet, hogy a Versbarátok Körének tagjai protezsáltak egy ilyen gyűjtemény mellett, nem tudhatjuk. Mindenesetre a válogatási gyakorlatra vonatkozóan úgy folytatja, hogy „egy év terméséből, az 1963-ban megjelent verseskötetektől és irodalmi folyóiratokból végeztünk válogatást”.

Érdekes azon kijelentés, mely szerint az antológia nem egyéniségeket kíván felvonultatni, a „seregszemle” kiterjedtsége ellenére, hanem „költészetünk egészéből szeretne ízelítőt adni, ezért a legnagyobb költők mellett bemutatja a most induló fiatalabb tehetségeket is”. A bevezető a továbbiakban afelett örömködik, hogy szemmel láthatóan a társadalmi témák dominálnak kortárs költészetünkben, s hogy valamennyi költőnk a haladás híve. Találunk némi helyzetjelentést fiatal költőinkről, akik közül „[n]em mindenik (...) tudja maga alá gyűrni a múltó divatot”, de „tanulékonyak formában, mondanivalóban az újat keresik, kísérleteznek, s máris eredményeket érnek el”. Külön öröm az előszó szerint, hogy „a magyar költők énekében is eleven sejtéként élnek a mesterek, Ady, Petőfi, Arany, József Attila”⁵¹ És folytatva: „[a] népi ihletésű lírikusoktól egészen az »affektált modernkedőig«: ez az együttesen zengő kórus jelenti a mai líra teljesebb képét. Antológiánk ebből a lírából mutat be egy jelentős fejezetet”. Mint írja, „tömegek igénylik a költészetet”, majd alább önkritikát is gyakorol, s a fényes jövőbe tekint: „[l]ehet, hogy a kevesebb több lett volna. Feltehető, hogy egy-két költői arc hiányzik az 1963-ban szereplő költők közül; azok, akik keveset, vagy egyáltalán nem publikáltak. De a folyamatosság, az évről-évre megjelenő antológiák pótolhatják majd ezt a hiányosságot”. S végül az igazán szép zárlat: „[e]z a versantológia a mai magyar költészet ajándéka”.

⁵¹ Vö. SZOLLÁTH Dávid, *A forradalmi költőtriász - A Petőfi-Ady-József Attila-kánon az ötvenes és a hatvanas években*, Litertura, 2009/4., 446-458.

Az előszó tehát, mint utólag tudjuk, évtizedekre megfogalmazta és kijelölte a *Szép versek* szándékát, irányát, és jellegét. Ha úgy tetszik a feladatát is, amelynek többé-kevésbé (később egyre kevésbé) s napjainkban sokak szerint már egyáltalán nem tud megfelelni.

Az 1963-as évet szemlélő antológiában 91 költő 253 versét találhatjuk. Jó részük a későbbiekben is az antológia „törzsgárdájához” fog tartozni, ám vannak, akiknek ez az első és utolsó szereplése is egyben, ilyen Bódás János, Dalos György, Hárs György, Hegedüs László, Király Zoltán, Kulcsár János, Pál József és Papp László. Sajátos a helyzete Békési Gyulának, akivel kapcsolatban érdekes adalék, és a *Szép versek* presztízsét is mutatja a korszakban, ahogyan Fodor András egy Domokos Mátyással készített beszélgetésben hiányolja a későbbi antológiákból a fiatal tehetségnek indult és általa jónak tartott Békési Gyulát: „De hát azt sem érzik meg, hogy milyen jó versekkel váltja meg magát napról napra. Nyilván ezért nem látni versét tizenöt év óta a *Szép versek*-ben, pedig *megérdemelné, hogy belekerüljön.*” /kiemelés tőlem – P. S./⁵² Ő az egyetlen, aki szerepel az első kötetben, majd pedig csak 27 évvel később újra, az 1990-esben, dolgozatunk utolsó tárgyalt antológiájában.

A legnagyobb tekintélynek örvendő, s egyben leginkább felülreprezentált költő a kötetben Illyés Gyula, aki 37 oldalon 21 verssel szerepel. Ezt még csak meg sem közelíti senki, sem Juhász Ferenc (9 oldal 3 vers), sem Kassák Lajos (13 oldal 11 vers), sem Simon István (12 oldal 9 vers) sem Vas István (8 oldal 6 vers), Váci Mihály (17 oldal 7 vers) vagy Weöres Sándor (7 oldal 8 vers). Mindenesetre olyan vitathatatlanul remek költeményeket találhatunk a kötetben, mint Kormos Istvántól a *Vonszolnak piros delfinek* vagy Pilinszky Jánostól az *Utószó* és a *Nagyvárosi ikonok*.

Az antológia végén, a 429-438. oldalig „rövid életrajzi és bibliográfiai adatok” találhatók, név, születési idő, hely, valamint az első, a legutóbbi vagy az éppen megjelenőben lévő verseskötet megjelölésével.

Érdekesség, hogy a kötetnek semmiféle kritikai visszhangjára nem találtam, sőt, az első, recenziókat generáló kiadvány majd az immár országos terjesztésű *Szép versek 1965* lesz, mondhatnánk, értelemszerűen.

A *Szép versek 1964*-et vélem még az indulás szakaszához tartozónak, egészen egyszerűen a fentebb leírtak miatt. A *Bevezetőt* ezúttal is a Versbarátok Köre jegyzi. „Másodízben kapják kézhez a (...) legfrissebb költői művek bibliofil ritkaságnak számító kiadványát”. Az indulásról, az egyesületről némi kiadványszámokkal és jövővel kapcsolatos bizakodással megspékelt bekezdést is kapunk, amelyet érdemes hosszabban citálni. „Két esztendő telt el

⁵² DOMOKOS Mátyás, *A folyamatosság zökkenői - Beszélgetés Fodor Andrással* = D. M., *A pályatárs szemével*. Bp. Magvető, 1982.

azóta, hogy felhívással fordultunk a verskedvelő olvasókhoz. Fáradozásunk nem volt hiábavaló: újabb százak és ezrek segítettek érdeklődésükkel s a különböző rendezvényeken való részvételükkel a Versbarátok Köre célkitűzésinek és programjának megvalósulását. Egyre többen ismerik fel hazánkban a mai költészet jelentőségét. 1963-64-ben megkésztetődött a kiadott verseskötetek átlagos példányszáma, sőt, a legutóbbi ünnepi könyvhéten volt már olyan könyv is, amelyik kilencezer példányban fogyott el.” Tárgyalt kötetünk példányszáma is kis híján duplázódott az előző évihez képest, az 1964-esé 4000.

A fejlődés, szerencsére – töretlen. Mint írja a továbbra sem azonosítható, a Versbarátok Köre nevében szóló előszóíró: „A múlt év költői termése az előző évihez képest – a szándékot és a sokféle költői kísérletet tekintve – többet nyújt, egyszersmind hívebben adja vissza szocialista fejlődésünk valóságát, maradéktalanabbul jelzi emberi fölemelkedésünket. Nagyobb lett költőink szókincse, gazdagodott képalkotó rendszere; változatosabb lett költészetünk ritmusban, zeneiségben”.

A legérdekesebb szakasz az előszó végéhez közeledve olvasható. „Nem feladatunk, hogy pontos elemzést adjunk az 1964-ben megjelent lírai művekről, a kritika majd elvégzi ezt. A válogatás munkájával kapcsolatban lehetnek kifogások, ellenvetések, de meggyőződésünk, hogy jelentős művet nem hagytunk el. Meg kell jegyeznünk, hogy néhány kiváló költőnk egyáltalán nem írt, illetve nem publikált verset az elmúlt esztendőben. A Kiadó csak a meglevő alkotásokból végezhetette el a válogatást, arra is ügyelve, hogy sokféle ízlést elégítsen ki, minél több kívánságnak tegyen eleget. Nem utolsó sorban ezért szerepelnek a költők ilyen nagy számban ebben a gyűjteményben.” Tehát jelen kötet esetében csakúgy, mint a ’63-asnál, maga az ún. „Kiadó” a válogató, egyéni szerkesztőt nem kell és nem is lehet keresnünk, a könyv legnagyobb részét Kardos György és Z. Szalai Sándor keze munkája kell, hogy legyen, illetve a már ekkorra magvetős szerkesztő, és a későbbi években feltüntetett Mátyás Ferencé. A néhány kimaradó kiváló költővel kapcsolatos, igencsak mentegetőzésnek ható passzus pedig természetesen nem véletlen.

De mielőtt erre rátérnénk, még két rövid idézet a *Bevezető*ből. „A szép versek második könyvének újdonsága, hogy ezúttal a költők vallomásait is közöljük.” ill. „Most is ajándékként, jutalmul nyújtjuk át tagjainknak ezt a könyvtáru forgalomba nem kerülő kiadványt.” Utóbbival kapcsolatban csak annyit kell megjegyeznünk, hogy ez utoljára történt így.

Az egyes költők versei előtt tehát, mint olvashatjuk, rövid, prózai szövegek találhatók. Egyfajta „prózai ars poeticák” ezek, sokszor nehezen értelmezhető mondatokkal, általában a pálya kezdeteit, a költészet (társadalmi) feladatait taglalva. De mielőtt erre rátérnénk, térjünk

vissza az előszó általam „mentegetőzésnek” nevezett részéhez. A lényeg: Pilinszky János nincs benne a kötetben. Az eredeti koncepció szerint, bár nem publikált 1964-ben, benne lett volna. Az ok, ami miatt kimaradt, szó szerinti és átvitt értelemben is prózai, s Kardos György cenzori és válogatói szerepére is élesen rávilágít.

Egy 1964. szeptember 21-én kelt levél szolgál erre dokumentumként (a kiemelések tőlem – P. S.):

„A *Szép versek 1964* antológiába szánt gondolatát – a költészetről – nem tudjuk elfogadni, mert *célkitűzéseinknek* nem felel meg, s számunkra *érthetetlen*.

Tudomásunk szerint Mátyás Ferencsel abban állapodott meg, hogy személyesen behozza – vagy beküldi – az antológiába *kért* új verseit, minthogy az idén a központi irodalmi orgánumokban *nem publikált*.

Postafordultával várjuk tehát új nyilatkozatát és verseit.

Kardos György
igazgató”⁵³

A célkitűzés a költői műhelybe való valamelyes beelátás, az ars poetica, a költői világlátás foglalatának láttatása volt minden bizonnyal, s az ér(the)tetlenségből fakad, hogy a Kiadónál nem látták, Pilinszky mennyire pontosan és lényegileg ezt írta meg a számukra⁵⁴. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a beválogatási gyakorlatnál az egyébként is számon tartott alkotóktól adott esetben kértek is kéziratot, ha nem publikált az adott évben folyóiratban és kötete sem jelent meg.

A „nyilatkozatok”, mint fentebb említettem, rövid kis prózai szösszenetek versről, költészetről, a költő szerepéről, helyéről a világban, ill. inkább a (szocialista) társadalomban. Egy-két bekezdésnyi szövegek ezek, melyek általában egy oldalt sem tesznek ki, pontosabban egy-két esetben igen, sőt, a másfelet is eléri vagy meghaladják: jelen kötet esetében sokkal inkább ezen kis írások terjedelme a fokmérője és mutatója egy-egy költő kanonikus pozíciójának, népszerűségének és tekintélyének (egyébiránt sok esetben érdekes és értékes önreflexiókról van szó, egy behatóbb vizsgálatnak érdemes lenne foglalkoznia ezekkel az itt megfogalmazódott énképekkel és költészetfelfogásokkal).

A leghosszabban Áprily Lajos, Devecseri Gábor, Erdélyi József, Garai Gábor, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Kassák Lajos, Képes Géza, Mátyás Ferenc, Mezei András, Vas István és Váci

⁵³ *Levelek Pilinszkynek*, szerk. HAFNER Zoltán, Tata, Új Forrás Könyvek, 2012. 69-70.

⁵⁴ „A levélen Pilinszky alábbi jegyzete olvasható: »Rövid nyilatkozatom így hangzott: Úgy szeretnék írni, mintha egy halálraítélt volna a lektorom.«” HAFNER 2012, 233.

Mihály értekezik saját magáról és költészetéről, s ha nem is állnak ezek a szövegek egyenes arányban az antológiában való jelenléttel (ha hasonlóan mérem, mint a '63-as kötetnél, azaz versek-oldalak száma), az az érzésünk, ezáltal az ő szereplésük kapja a legnagyobb nyomatókat a kötetben. Az antológiáról és ezekről a nyilatkozatokról ugyanakkor voltak nem túl jó vélemények is⁵⁵, bár a recepció tudomásom szerint még ezzel a kötetrel sem nagyon foglalkozott.

A kötetben 81 szerző 257 verse található. Ami a szerzőgárdát illeti, az első kötethez képest értelemszerűen kikerültek az 1964-esből az említett 1963-asban először és utoljára megjelenők, valamint Pilinszky, és még jópáran. Nem debütáns, de halála miatt utoljára olvasható a *Szép versekben* Kis Ferenc, valamint először és utoljára szerepel az antológiában Bodosi György és Bóka László (utóbbi szintén halála miatt), Botár Béla, Maróti Lajos, Polgár István és Szüdi György (utóbbi úgyszintén halála miatt). Megfigyelhető jelenség lesz az antológia további történetében (is), hogy egyes szerzők haláluk után (okán?) debütálnak majd a *Szép versekben*. Talán a nagyközönségnek való igazi bemutatkozás és költővé avatás kegyeleti aktusa és a halállal járó akaratlan vagy akaratlagos misztifikáció okán.

A kötet végén életrajzi és egyéb adatokat nem találunk, ezúttal a prózai (ön)reflexiók töltik be ezt a szerepet.

Megjegyzem, hogy a dolgozat további részeiben nem kívánok ilyen aprólékos elemzést adni minden egyes kötetről, mint azt fentebb tettem az első kettő esetében (ez a két kötet egyébként ma is nagyon nehezen beszerezhető, ellenben a későbbi, jelenleg „kötet-hullákkal”). A korszakolás a későbbiekben remélhetőleg majd jól jelzi és rajzolja ki az egyes szerkesztők működését és ízlésvilágát (adott esetben kötelezettségeit), erre a részletes elemzésre egyrészt az első két kötet viszonyítási pontként való működése miatt volt szükség, másrészt mert ezután bizonyos szempontból jobbra „egy kaptafára” készült könyvekről van szó, leginkább az országos terjesztés okán, s így módon a szerkesztők működésében ragadható meg azok egyedisége vagy homogenitása.

⁵⁵ Példának okáért csak említsük itt Fülep Lajost, s forrásunkra tekintettel a szintén az antológiában szereplő Fodor Andrást, a naplóíró (1965. év): „Lakatos Kálmánék a fásorban várnak bennünket. Vörösék jönnek még, később Steiger Kornél meg Vekerdi is előkerül. Fülep csak az asszonyokkal kezel. Visszaadva a *Szép versek* kötetet, derűsen botráncozik nívtlanságán. – Az előzékszövegekből, ó, költők stílusa! érdemes volna statisztikusan kiszedni, hányszor fordul elő bennük a »számomra«.” FODOR András, *Ezer este Fülep Lajossal*, II. köt., Bp., Magvető, 1986. 361.

2. „Szép versekben szerepelni nagyobb dolog, mint önálló kötetet megjelentetni”⁵⁶ – avagy az egyes szerkesztők működése

2.1 A Mátyás – Z. Szalai korszak (1965-1973)

Az országosan terjesztetté és igencsak népszerűvé váló kiadvány az 1966-ban kiadott *Szép versek* 1965-tel nyeri el a sokak által jól ismert, az 1987-es darabig élő, hagyományos formátumát. Azaz: az igazolványkép-méretű kisportrékkal telepötytyözött borítót, a minden évben más (ezévben piros) háttérszínű feliratot, a kötet elején pedig a szerzőlista után található, egészoldalas portrékat, mely a kiadvány egyik fő vonzereje és egyben védjegye lett az elkövetkezendő több mint húsz évben.

A sematikus és sokszor erőltetetten művésziesskedőnek ható portrékat cigarettával, sokszor kalapban-kabátban, az íróasztalnál, roskadozó könyvespolc előtt, távolba (a jövőbe) révedő, elgondolkodó arccal álló költőkről időszakunkban Koffán Károly ('65), Langer Klára és Sándor Zsuzsa ('66-69), Balla Demeter és Csigó László ('70-73) egy fotó erejéig Vahl Ottó készítették. Talán nem volt és manapság sincs olyan olvasó, aki ne a költőportrék fellapozásával kezdte volna a könyvet. S hogy aztán a szimpátia – unszimpátia és egyéb nem megfogható kategóriák mennyiben befolyásolták az olvasást, azzal kapcsolatban csak találgathatunk. Ugyanakkor minden sematikusságuk és sokszor megmosolyogtató beállításaik ellenére nem egyhangú képekről van szó, tapasztalatok szerint ma is elnézegeti őket az ember, s ha a kötetekből nem is olvas egy betűt sem, a képeket végiglapozza. És természetesen vannak üdítő és meglepő kivételek közöttük, ilyen például Gyurkovics Tibor 1967-ből röviditallal a kezében, vagy Pákozdy Ferenc és Váci Mihály az 1970-esben, nevük gyászkeretben, előbbi sok kép montázsában, utóbbi arcképe az írógépre tűzve⁵⁷, ill. a későbbiekben már, de számos érdekes, sőt, furcsa, esetleg mára kuriózumnak számító portré.

Az 1965-ös évet szemlélő kötettől nevezem Mátyás – Z. Szalai korszaknak az 1973-masig, Mátyás Ferenc utolsó szerkesztéséig tartó időszakot, bár tény, Z. Szalai Sándor, a későbbi Gárdonyi-kutató már az első kettőnél is felelős szerkesztőként működött, s Mátyás Ferenc költő, a Magvető szerkesztőjeként mint sorozatszerkesztő csak az 1966-ostól szerepel névleg is a kötetben. Mindenesetre mint már fentebb írtam, a „klasszikus forma” elnyerését tekintem egyfajta korszakhatárnak az antológiák történetében. Utolsó közös szerkesztésük az 1971-es,

⁵⁶ KÁLMÁN Gábor interjúja PÉCZELY Dórával. Litera internetes irodalmi folyóirat, 2009. június 6. Letöltés ideje: 2012. szeptember 20. <http://www.litera.hu/hirek/a-szep-versekben-szerepelni-nagyobb-dolog-mint-kotet-megjelentetni>

⁵⁷ Vö. az 1. melléklettel (érdekesebb portrék).

utána még két évig Mátyás Ferenc önállóan válogat, majd egy év „interregnum” (Kardos György szerkesztése) után veszi át a stafétabotot Bata Imre igen hosszú időre.

Röviden kitérve az 1965-ös kötetre: a kiadványban eredetileg nem szerepelt előszó, második kiadásában ugyanakkor már találunk, köszönhetően annak, hogy „napok alatt elfogyott a könyv”. Ezen kis szöveg konstatálja, hogy az antológia néhány év (kettő) alatt „elkötelező hagyománnyá vált”. Mint írja, idén először került nyilvános forgalomba, s „alaposan megrézt bennünket”. Állítólag külföldről is több ezer példányra érkezett megrendelés, s „apró szervezési hibák” miatt még a Versbarátok Köre tagjai sem jutottak mindannyian a számukra ezek szerint még mindig alanyi jogon járó kötethez. Az előszó legerősebb mondata, mely szerint „Látszólag »magától értetődő« dolog történt, költő és nép szerencsés egymásra találását – hét évszázad örökségének világszínvonalon álló folytatását – jelképezte a vártnál is nagyobb siker” azért hagy némi kívánnivalót maga után. Mindesetre megszületett a második kiadás. Az első példányszáma 9200 volt, a másodiké 10 ezer.

A két szerkesztő neve által fémjelzett időszakban indult csak be igazán a *Szép versek*-divat mint olyan, elég csak megvizsgálunk a többi példányszámot. Az 1966-osból már, talán okulva az előző évből 27 900-at nyomtak (!), az 1967-esből 36 ezret, az 1968-asból 45 300-at, az 1969-esből 52 400-at, az 1970-esből 54 ezret, az 1971-72-73-asokról pedig pontos információink nincsenek, de 50-54 ezer körülit.⁵⁸

Időszakunkban nagy kanonikus mozgásokat nem lehet érzékelni. Az 1965-ös kötetkiadásokra irányuló tervekben kijelölt „élvonalba tartozó költők” jobbára minden kötetben helyet kaptak a „másod-, harmadbeli lírikusok” többsége mellett.⁵⁹

Mátyás Ferenc és Z. Szalai Sándor sorozatszerkesztése alatt minden egyes kötetben helyet kapott Baranyi Ferenc, Benjámin László, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Fodor András, Fodor József (’73-ban posztumusz), Garai Gábor⁶⁰, Jékely Zoltán, Ladányi Mihály, maga Mátyás Ferenc, Mezei András, Nagy László, Simon István, Somlyó György, Szécsi Margit, Takács Imre, Takáts Gyula, Vas István, Vészi Endre, Weöres Sándor és Zelk Zoltán.

Az „önmagát közlő szerkesztő” pozíciója vagy gyakorlata maximum elvbeli, és semmiképpen sem tudományos és/vagy irodalmi szempontok szerint közelíthető meg. Nos, mint látjuk Mátyás Ferencnek nem voltak ebbéli aggályai. Az antológiák történetében

⁵⁸ DÁVID Anna: *Szép versek 1963-2003 = Szép versek 2003*, szerk. KERESZTURY Tibor, Bp., Magvető, 2003. Azon köteteknél, ahol nincs feltüntetve hátul a pontos példányszám, ezen kiadvány összesített statisztikájára tudtam csak támaszkodni. Ugyanakkor a szintén itt található szerzőlista, mely azt hivatott bemutatni és összesíteni, kik és melyik évben szerepeltek a *Szép versek*ben sok helyen hibás, így a kiadványokban szereplő költők számbavételekor minden esetben az eredeti kiadványokra és saját összesitésemre támaszkodtam.

⁵⁹ Vö. VERES-TÓTH 1992, 274.

⁶⁰ Vö. Kádár János levele Garai Gábornak, 1967. január 9. = *Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből 1954-1989*, szerk. HUSZÁR Tibor, Bp., Osiris Kiadó, 2002. 324-325.

egyetlen másik összeállító volt, aki maga is költő, a köteteket 2006-2008-ig szerkesztő Háy János. Azt nem tudni, ő hogy viszonyult a kérdéshez, mindenesetre az általa összeállított három kötetben egyetlen Háy-vers sem szerepel.

A regnáló sorozatszerkesztők alatt szintén biztos pozícióval rendelkezett⁶¹ (a teljességet ezúttal nélkülözve) *Ágh István*, aki '64 után nem szerepel az 1968-as darabig, de innentől jelenléte folyamatos; *Bella István*, aki az 1966-osban való debütálása után folyamatos jelenléttel bír; *Csanádi Imre*, aki csak az 1969-esből és az 1971-esből maradt ki; *Devecseri Gábor*, aki csak az 1965-ösből maradt ki, majd az 1971-esben már posztumusz szerepel; *Erdélyi József*, akit mindössze az 1968-asból és az 1973-asból hagytak ki; *Hajnal Anna*, aki a '66-ostól folyamatosan része az antológiáknak és *Illyés Gyula*, akinél inkább az a meglepő, hogy hiányzik, de csak egyetlen egyből (az 1966-osból).

Juhász Ferenc, akinél hasonló a helyzet (ő az 1970-esben nincs benne), s aki jó ideig az utolsó előszót jegyzi a *Szép versek 1966*-ban szintén állandó szereplő. Ezen kiadványban nem is szerepel verssel, bár 10 oldalas, lapszámtól-lapszálig tördelt prózai szövege (*A költészet hatalma és reménye*) ugyanazt a tőle már ekkor megszokott sűrű, képekkel (túl)terhelt, komplex juhászi nyelvet hozza, mint költeményei (s ez az antológiák történetében az egyetlen kötet, amelyben a képeknél megbomlik az alfabetikus sorrend, s Juhász Ferenc mosolyog ránk az elsőről, majd csak utána következik Baranyi Ferenc nem kevésbé széles vigyora).

Azután hangsúlyosan jelen van még *Kalász Márton*, akit csak az 1969-esbe és az 1971-esbe nem válogattak be Mátyásék; *Kassák Lajos*, aki az 1967-esben már csak posztumusz kap helyet; *Károlyi Amy*, Weöres Sándor felesége, aki 1966-os debütálásától kezdve folyamatosan jelen van; *Képes Géza*, aki tárgyalt sorozatszerkesztőink működésének mindössze első és utolsó kötetében nem kapott helyet; *Nemes Nagy Ágnes*, aki mindössze az 1970-esben és az 1972-esben nincs benne; *Papp Lajos*, aki a '71-es és a '73-as hagyta ki; *Rónay György*, akit csak az 1972-esbe nem válogattak be; *Sinka István*, aki az elejétől törzsszerző volt, majd 1969-ben már posztumusz van jelen; *Sipos Gyula*, akit az 1973-asból hagytak csak ki; *Tornai József*, akit hasonlóan Sipos Gyulához csak 1973-ban; valamint *Váci Mihály*, aki pedig Sinka Istvánhoz hasonlóan végig rendszeres szerző, és az 1970-esben szerepel posztumusz;

Alkalmanként szerepel⁶² Mátyás Ferencnél és Z. Szalai Sándornál a teljesség igénye nélkül *Bari Károly*, a '70-esben közlik először; *Berda József*; *Bertók László*, aki még éppen Bata Imre előtt, 1973-ban mutatkozik be; *Buda Ferenc*; *Csukás István*; *Dobai Péter* '71-es debütálással; *Eörsi István*; *Gellért Oszkár*; *Gergely Ágnes*; *Gyurkovics Tibor*; *Hajnal Gábor*,

⁶¹ A „biztos pozíció” maximum 3 gyűjteményből való hiányzást jelent.

⁶² Az alkalmankénti jelenlét 3 hiányzástól egyetlen szereplésig terjed.

ő csak az 1967-esben szerepel; *Héra Zoltán* '69-es első közléssel; *Jankovich Ferenc*; *Kálnoky László*, aki csak 1969-ben került be először az antológiába; *Kertész László*, aki a korábban már emlegetett egyike azoknak, akik eleve posztumusz kerültek be az antológiába úgy, hogy előtte még nem szerepeltek benne, mintegy utólagos elismerésként; *Kiss Benedek* '70-es első közléssel; *Kiss Tamás*; *Kormos István*, aki 1963 után az 1970-esben „tér vissza”; *Lakatos István*; *Lator László*, aki az utolsó Mátyás-szerkesztette kötetben, a '73-asban mutatkozik be⁶³; *Marsall László*; *Orbán Ottó*; *Pákozdy Ferenc* gesztusértékűen, az 1970-esben posztumusz; *Parancs János* egyetlen egyszer, 1970-es debütje alkalmával; *Petri György*, akiről sokan tudják úgy, – tévesen – hogy az 1976-osban debütált, pedig az 1971-esben, igaz, szerkesztőink alatt ebben az egyben szerepel; *Pilinszky János*, aki 1964-es afférja után majd a '71-esben tér vissza s utána rendszeres szerző; *Rába György*; *Simonyi Imre* '66-os debütálással; *Szepesi Attila* '71-es első közléssel; *Székely Magda*; *Takács Zsuzsa* '72-es bemutatkozással; *Tóth Árpád* lánya, *Tóth Eszter* '67-ben először; *Utassy József* '68-as debütálással; s említenünk kell még *Végh Györgyöt* egyetlen, '73-as szereplésével és *Veress Miklóst* 1970-es debütjével.

Az egyes kötetek végén található életrajzi jegyzetek közlésének gyakorlata az 1972-es kötetig áll, majd ezután teljesen eltűnik. Sémájuk általában a születési idő és hely után vagy a legutóbbi vagy az összes megjelent verseskötet felsorolása. Két kivétel van, az 1969-es, ahol egészen hosszan (legalább 5-6 sorban) fejtegetik a kivétel nélkül „költő” foglalkozásnévvel (is) ellátott szerzők életrajzát, valamint az 1970-es, ahol megjelölik azokat a folyóiratokat, ahonnan az adott költő verseit válogatták.

Ezen hosszas felsorolásokra a kanonikus műveletek és mozgások megfigyelése, valamint a megfelelő következtetések levonása miatt volt szükség. A minden kötetben helyet kapókról elmondható, szemlélve a névsort, hogy jobbra ma is ismert és elismert nevekről van szó, eltekintve kevés kivételtől (pl. Garai, Mátyás). A pár hiánnyal rendelkező, ám szintén rendszeresnek mondható szerzők között arányaiban körülbelül szintén ez a helyzet, egy-két meglepő név van, akiket inkább a fentebbi kategóriába várhattunk (Illyés, Juhász), s pár azóta (méltán) elfeledett (pl. Papp, Sipos). A legnagyobb szórás és meglepetés természetesen az alkalmanként szereplők között található. Az megállapítható, hogy jórészükről nem igazán tudni, kik voltak, nevük már a feledés ködébe vész. Mindenesetre vannak itt ekkor, jobbra halál okán kieső nagy öregek (pl. Berda, Kassák) és induló, később rendszeres szerzővé

⁶³ „Kardos barátságosabb, mint valaha. (...) A *Szép versek* korrekciója ürügyén fölírja javaslataimat. Ígéri, hogy Latort megpróbálja belopni már az idei kötetbe.” – írja 1972-ben Fodor András. Majd 1973-ban: „Latort végre bevették a *Szép versek*be. Ez az én művem. Még levelet is írtam miatta a szerkesztő Mátyás Ferencnek.” FODOR András, *A hetvenes évek. I-II. kötet, 1970-1974.* Bp., Helikon, 1995.

előlépő és ma is ismert és elismert nevek (Bari, Bertók, Buda, Csukás, Gergely Ágnes, Kálnoky, Kiss Benedek, Kormos, Lator, Orbán, Petri, Pilinszky, Rába, Utassy).

Megjegyzendő és elismerendő részünkről, hogy az ilyen kvóták és mércék felállításakor, s ezen vizsgálatkor magunk is szelektálást végzünk, és minden objektivitásra való törekvés és adatszerűségekre való törekedés közepette is valamelyest egy sajátos kánon(szemlélet) formálódik ezeken a lapokon. Ez nem a szubjektivizmus vagy a részrehajlás beismerése, hanem mindennemű kánonnal és kánonvizsgálattal foglalkozó munka szükségszerű velejárója.

Röviden szólva a recepcióról: az 1965-ös darabtól kezdve találunk rendszeresen recenziókat a különböző folyóiratokban. Tudomásom szerint az egyes években megjelent ismertetések/kritikák száma: az 1965-ösről 3 db, 1966: 3 db, 1967: 6, 1968: 5, 1969: 4, 1970: 3, 1971: 2 (az egyiket maga Z. Szalai jegyzi), 1972: 2, 1973: 5. Megfigyelhető tendencia, hogy hagyományosan az *Élet és Irodalom* az a folyóirat, amely minden évben beszámol az egyes kötetekről - napjainkban is.

Egyetlen, két szerkesztővel fémjelzett korszakunkban tehát elmondható, hogy minden ízlésbeli kilengés és politikai kötelezettség, esetleg nárcizmus (önközlés) ellenére, ha jókora szórással is, de hangsúlyosan az arra jobbra érdemes szerzők voltak jelen a *Szép versekben*, s ez az időszak alapozta meg és futtatta fel az antológia egykorú és későbbi sikerét is. Megfigyelhető ez a példányszámok meredek felfelé ívelésén és indokolható a képek beiktatásával, valamint a szerzői sokféleséggel. Hogy azután egyrészt Z. Szalai Sándor miatt „kopott el” Mátyás Ferenc mellől a szerkesztésben, és hogy Mátyás miért került el az antológia összeállítójának pozíciójából, arról egyelőre nincsenek információim.

2. 2. A Bata-korszak Kardos György ölelésében (1974-1985)

Bata Imre a *Szép versek* történetének legtávolabbi pozícióban lévő sorozatszerkesztője. Az *Élet és Irodalom* főszerkesztőjeként ('82-'91-ig) egyébként is jelentős irodalompolitikai hatalommal bíró Bata az 1975-ös darabtól kezdve az 1984-esig volt a kortárs líra szemlélője és kánonalakítója, tíz kötet válogatója. De Mátyás Ferenc után nem ő következett rögtön.

A *Szép versek* 1974-ben azt találjuk, hogy *Megjelent a Magvető Könyvkiadó fennállásának 20. esztendejében* (1975), felelős szerkesztője Kardos György. Az egyébként a korábbi évekhez képest igen karcsú fogású könyvtárgy ezen túl semmiféle újdonsággal nem szolgál. A már megszokott, rendszeresen jelen lévő és az alkalmanként bekerülő szerzőkön túl a debütálókat érdemes megemlíteni, ugyanis a '74-esben szerepel először Baka István, Páskándi

Géza, Solymos Ida, Székely Dezső, Tamkó Sirató Károly és Tandori Dezső. A „húzónevek” tekintetében a Magvető igazgatója biztosra ment, a Mátyáséknál minden kötetben szereplők közül csak Benjámín Lászlót és értelemszerűen Fodor Józsefet hagyta ki, még Mátyás Ferenc is megkapta azt az elismerést, hogy alkotóként része lehetett továbbra is a *Szép verseknek*, s még lesz is hosszú éveken át. Kardos György fogja szerkeszteni az 1985-ös, Bata utolsó válogatása utáni és Ilia Mihály első és egyetlen közreműködése előtti kötetet is, s az összes Bata-korszakbeli könyvnek ő a felelős szerkesztője.

Bata Imre sorozatszerkesztői működésének tárgyalását érdemes a fentebb Kardosnál is kihangsúlyozott debütálókkal kezdeni, kvázi Bata „feledezettjeit” számba venni az évek során a *Szép versek* számára.

Ők 1975-ben, az első szerkesztés alkalmával Banos János, aki egyúttal keretbe is foglalja Bata működését, hiszen az utolsó általa szerkesztett kötetben, az 1984-esben szerepel másodszor és utoljára; Bolgár György, akinek ez egyetlen szereplése is egyben; Kiss Anna; Nyilasy Balázs; Oravecz Imre; Tóth Endre és Vasadi Péter. Halála miatt posztumusz szerepel Simon István, aki eddig minden kötetben helyet kapott.

1976-ban Benkő Attila; Bényei József (egyetlen szereplése); Csuka Zoltán; Gutai Magda; Iluh István (szintén egyetlen szereplése); Sarkady Sándor és Vitó Zoltán szerepel először. Itt megemlítem még Petri Györgyöt, akiről, mint korábban szó volt róla sokan gondolják, hogy ez az első szereplése, de mint fentebb említettem, ez már a második, igaz, szilenciuma és ellenzékiisége miatt korszakunkban majd csak 1988-ban tűnik fel újra a *Szép versekben*, de szereplése onnantól töretlen.

Folytatva a sort, 1977-es „felfedezett” Balázsovcics Mihály; Döbrentei Kornél; Kiss Irén; Kodolányi Gyula és Szöllősi Zoltán. Meghalt Hajnal Anna, Kormos István és Nagy László, három, a hatvanas-hetvenes évek lírájában meghatározó alkotó. Utóbbinak egyébként sikerül az a bravúr, hogy az 1978-as kötetben is megtaláljuk posztumusz verseit, tehát két évvel halála után is helyet kap egy kortárs lírai antológiában. S a kiadvány valamelyes különlegessége, amire az 1966-os után és az 1987-es előtt nincs példa, s nem tudni, mi indokolta, hogy Illyés Gyula előszót írt hozzá.⁶⁴

Az 1978-asban mutatkozik be az olvasóközönségnek Nagy Gáspár, Pintér Lajos és Szentmihályi Szabó Péter, Vihar Bélának pedig halála okán ez az utolsó szereplése.

⁶⁴ Címe *Ének a ketrecből*, alcíme *Vers prózában*. Egyébiránt nem mond semmiféle újat vagy radikálisat. Reznigált, lírai hangvételi kísérlet. Utólag kulcskérdésnek tűnik, és a kötetek későbbi sorsával kapcsolatban fájdalmas aktualitást hordoz mondata: „Készítsünk hát helyet ennek a zengő ketrecnek is valami rezervátumban vagy skanzenben?” Dolgozatomban címe is ebből az írásból való idézet.

A *Szép versek* 1979-ben szerepel először (és '84-ben másodszor és utoljára) Hegedüs Géza; debütáló Hervay Gizella; először és utoljára válogatják be Karácsondi Imrét; s „elsőbálozó” még Osztóján Béla és említendő még az 1963-mas, tehát az első kötet után visszatérő Tóth Éva.

Az 1980-as évet szemlélő darabban debütál és szerepel utoljára Béri Géza; azután először szerepel még Kárpáti Kamil; Kemenczky Judit; az „arctalan nemzedékhez” tartozó, az *Élet és Irodalomban* korábban Nagy László által bemutatott, sőt „elkeresztelt” Szervác József; valamint a szintén az említett körből Tóth Erzsébet.

A '81-esbe került be először Czigány György; gesztusértékűen, hiszen halála előtt egyszer sem szerepelt, most pedig posztumusz került beválogatásra Gábor Zoltán, Komlós Aladár, és Novotny Vilmos (egyszerre három olyan alkotó, aki halála előtt nem!); valamint debütáló még Kántor Péter; Parti Nagy Lajos és Rakovszky Zsuzsa (neve a kiadványban i-vel szerepel). Meghalt Bárdosi Németh János és az eddig minden egyes darabban (így ebben utoljára) szereplő Zelk Zoltán.

Az 1982-esben debütált Asperján György (még az egy évvel későbbiben is szerepel, és többet nem); Csordás Gábor; posztumusz de először és utoljára Pinczési Judit; valamint Sumonyi Zoltán és Zalán Tibor. Tíz év után újra „visszatért” Bari Károly, meghalt Hervay Gizella és Jékely Zoltán. Utóbbi csak az előző évből hiányzott, egyébként az indulás óta törzsszerzője volt az antológiának.

A *Szép versek* 1983-ban Győri László; Kapecz Zsuzsa; Labancz Gyula és Téglásy Imre mutatkozik be, utóbbinak egyben utolsó szereplése is ez. Tíz év utáni visszatérő Buda Ferenc, s 20 év utáni pedig az ez előtt a legelső *Szép versek*ben szerepelt Vidor Miklós. Meghalt Illyés Gyula, aki hasonlóan Nagy Lászlóhoz, még a következő évi antológiában is posztumusz képviselteti magát.

S a Bata Imre által szerkesztett utolsó *Szép versek*ben mutatkozik be Fábri Péter (utána többet nem kerül beválogatásra), Géczi János és Rapai Ágnes.

Minden egyes kötetben ('75-'84-ig) szerepel vagy alig kell nélkülöznünk egy-kettőből Ágh Istvánt, Baranyi Ferencet, Bella Istvánt, Bertók Lászlót⁶⁵, Bisztray Ádámot, Csoóri Sándort, Csorba Győzőt, Csukás Istvánt, Döbrentei Kornélt, Fodor Andrást, Garai Gábort, Gergely Ágneszt, Héra Zoltánt, Illyés Gyulát, Jánosy Istvánt, Jékely Zoltánt, Juhász Ferencet, Kalász Lászlót és Mártont, Kálnoky Lászlót, Károlyi Amyt, Képes Gézát, Keresztes Ágneszt,

⁶⁵ „Bisztray a napokban várja új kötetét, de nagyon tud örülni az én antológiám elkészültének. Erre iszunk. Újra meggyőződöm a fiú nemes altruizmusáról. Rávette például Batát, hogy a *Szép versek* szerkesztőjeként nevezze be a kötetbe Bertók verseit is.” (1976. év) FODOR András, *A hetvenes évek - Napló (1975-1979)*, Bp., Nap Kiadó, 1996. 253.

Keresztury Dezsőt, Kiss Benedeket, Kiss Dénest, Marsall Lászlót, Mátyás Ferencet, Mezei Andrást, Oravecz Imrét, Orbán Ottót, Pákolitz Istvánt, Parancs Jánost, Páskándi Gézát, Rab Zsuzsát, Rába Györgyöt, Raffai Saroltát, Rákos Sándort, Rózsa Endrét, Simonyi Imrét, Somlyó Györgyöt, Szepesi Attilát, Szécsi Margitot, Takács Imrét, Takács Zsuzsát, Takáts Gyulát, Tandori Dezsőt, Tornai Józsefet, Tóth Bálintot, Utassy Józsefet, Vas Istvánt, Veress Miklóst, Vészi Endrét, Weöres Sándort és Zelk Zoltánt.

A továbbiakban megkímélve az olvasót az újabb felsorolásoktól elmondható, hogy Bata a debütálókkal nem mindig húzott jót, ill. hogy az ő idején működik a legteljesebben a (nevezzük úgy) „kegyeleti közlés” gyakorlata. Persze felmerül a kérdés, hogy az ily módon beválogatott költők haláluk előtt nem voltak elég jók az éves seregszemlébe való bekerüléshez, vagy a haláluk irányította rá a figyelmet, hogy valójában milyen jók voltak. A válasz sejthető.

A szerzői törzsgárda szemrevételezésénél feltűnhet, hogy jócskán bővült a kör Mátyásékhoz képest, s a generációváltást jelzi már bizonyos szerzők állandó jelenléte (Ágh, Kiss Benedek, Oravecz, stb.). Ugyanakkor a „nagy öregek” jelentős része, sőt többsége is meg tudta őrizni pozícióját, jelentős kihullásokról nem beszélhetünk, olyan nem nagyon történik, hogy elfelednek valakit, az arra érdemesnek találtak posztumusz is beválogatásra kerülnek. Az indulás környékén ill. azután periférikusan, alig-alig vagy egyszer kétszer szereplő költők Batánál vagy teljesen kikopnak, vagy rendszeres szerzővé lépnek elő, általában nem érdemtelenül (Ágh, Kormos, Rába, Utassy, stb.).

Az antológiák népszerűsége, ha a példányszámokat vesszük alapul, töretlen marad. Sőt, ha lehet még fokozódott, hiszen a Kardos György által összeállított '74-esből 80 ezret nyomtak, a '75-'83-asokból 90-91 ezret, a *Szép versek 1984*-ből pedig 86 ezret. Természetesen kérdés, hogy mennyire olvasták ezeket a köteteket, és mennyire képezték mindössze a „kulturált, modern lakásbelső”, az értelmiségi, szocialista enteriőr részét. A szakmai érték és a reprezentatív szerep viszonya ebben az időszakban a legkevésbé vitatott, kevésbé, mint az indulás környékén, és kevésbé, mint 1990 után.

Ugyanakkor megfigyelhető és megállapítható, hogy a „beállt” szerzőgárda, és a válogató személyének megszokottsága okán a kanonikus folyamatok, mozgások szempontjából talán a legkevésbé izgalmas időszak ez. Ezért némileg meglepő, hogy a recepció soha nem látott mértékben megnövekedett, egy-egy év antológiájáról rengeteg recenzió született, más kérdés, hogy éles kritikai hang szinte egyik esetében sem tapasztalható, zömük mondhatni bántóan érdektelen ismertetés ill. elmélkedés líránk mai (akkori) helyzetéről. A megjelent írások

száma: az 1974-esről 5, 1975: 8, 1976: 7, 1977: 8, 1978: 7, 1979: 10, 1980: 5, 1981: 12, 1982: 5, 1983: 10, 1984: 9.

Az 1985-ös, már Kardos György által szerkesztett kötet némileg kakukktojás ebből a szempontból, ugyanis mindössze két recenziót találtam róla. Röviden kitérve erre a kötetre: szintén, akárcsak az 1974-es esetében, a debütálók miatt érdemes szólni róla, a törzsszerzők „megőrződtek” Bata Imrétől. Ekkor szerepel először és korszakunkban utoljára a Szerváchoz és Tóth Erzsébethez köthető Csajka Gábor Cyprian; debütál a magvetős szerkesztő Deák László; azután Fodor Ákos; Györe Balázs; Imre Flóra; Kemsei István; Kukorelly Endre; Lukács Sándor; Mező Ferenc; valamint első és utolsó közlése ez Hajdu Ferencnek. Meghalt Kálnoky László, és utoljára szerepel benne az „összerkesztő” Mátyás Ferenc, aki nem halt meg, hanem gyaníthatóan a későbbiekben nem találtatott elég jónak.

A korszak képei a legkevésbé fantáziadúsak, kivétel nélkül portrékról van szó, melyek sok esetben évekig ugyanazok több kötetben át. A készítők Balla Demeter, Csigó László és Vahl Ottó, mint az antológia hivatalos fotósai, s csak 1982-től fordult elő, hogy más neve került az adott portré alá, már korszakunk végéig egyre sűrűbben.

2. 3 *Ilia Mihály és a „kánontörés” (1986)*

Mielőtt rátérnék az Ilia Mihály által fémjelzett kötetre, röviden meg kell említenem egy érdekes jelenséget, mely a kor antológiáihoz és a Magvető Kiadóhoz kötődik, a *Költői jelenlét* című antológiát, mely 1985 és 1988 között jelent meg.

Alcíme *Híradás az év lírájáról*. A fülszöveg tanúsága szerint „A most első ízben megjelenő antológia a jövőben folyamatosan, minden évben kiadásra kerül. Elsődleges célja költészetünk s ezen belül is a Magvető költőinek népszerűsítése. Az antológia minden esetben az adott év versesköeteiből közöl igényes válogatást, szerzőnként mintegy 100-250 sornyi terjedelemben.” Mielőtt elhamarkodott következtéseket vonnánk le tehát megállapítható, hogy alapvető különbség a *Szép versek*hez képest, hogy egy magvetős „házi antológiáról” van szó, s mint ilyen, verseskönyveket alapul vevő kiadás lévén eshetett meg az, hogy az első, 1985-ös kötetben szerepel Babits Mihály, vagy a cca. húsz éve halott Áprily Lajos is. A kötetek szerkesztője a kiadónál dolgozó Parancs János volt. Az antológia végül négy kötetet ért meg.⁶⁶

⁶⁶ *Költői jelenlét - Híradás az év lírájáról*, szerk. PARANCS János, Bp. Magvető 1985-1988.

Kardos György halála után Jovánovics Miklós lett a kiadó igazgatója, az 1986-os *Szép versek* összeállítására pedig a szegedi Ilia Mihályt, a „folyóirat nélküli főszerkesztőt” kérték fel. Egy olyan embert, aki az egyik legkiterjedtebb irodalmi kapcsolatrendszerrel rendelkezett a korban (határokon átívelően), az akkori folyóiratstruktúrának és irodalmi mozgásoknak avatott, egyik legjobb ismerője volt, maga is gyakorló szerkesztő és irodalomtudós. Ő maga így emlékezik vissza erre az időszakra:

„...semmi dokumentumom nincs arról az antológiáról. Székely Magdi (egykori hallgatónk) volt a kiadói szerkesztő, vele működtem együtt. E kiadás után a kiadó nem kért föl újabbra. A kedvem is elment tőle, mert mindenki benne akart lenni és egyenesen vagy kerülő úton üzengettek, hogy vegyem be őket az antológiába. (Ha jól emlékszem, nem régen Baranyi Ferenc vádol valami visszaemlékezésében, hogy őt nem akartam bevenni⁶⁷). Kicsit riasztott az is, hogy nem az egész évi "termést" kellett figyelembe venni, hanem már nyáron le kellett zárni a gyűjtést. És ha októberben jelent meg az év legjobb verse, az már nem kerülhetett bele. Ilyen apró, kellemetlen élményeim miatt is elment a kedvem tőle. De ha elment is, nem kértek föl újra. Volt valami elképzelésem, hogy a szép vers nem az, amit feszt szavalnak, de hát ez az antológiasorozat éppen azért szerkesztődött a kiadónál, hogy az írók fényképe és a hagyományosan szép vers kerüljön az olvasó elé. Látszólag minden évben sikert jelentett a magyar költészetnek, valójában egy megrögzött, részben elavult versízlést konzervált a házi könyvespolcon. Nem volt tudatos, hogy én szembe mentem ezzel az ízléssel, de a gyakorlatom szerint mégis. Amikor erre rájöttem, olyan fáradtnak éreztem magam, hogy fölöslegesnek véltem ez ellen hadakozni úgy, hogy újabb kötetet vállaljak. De ismétlem, nem bíztak meg újabbal.”⁶⁸

Hogy miben rejlik ez a „szembemenetel”? A kötetet megnézve, nem tűnik fel semmi különös. A jól megszokott borító, a jól megszokott képek. Kilencvenkét arc. A példányszám 77 ezer. Viszont az eddigi metódus szerint vizsgálva az antológiát hamar kibukik az első jelentősebb különbség az eddigiekhez képest. Debütál Aczél Géza, Csiki László (!), Kőrössi P. József (!), Mészöly Miklós, Petőcz András, Petrőczy Éva, Simai Mihály, Szilágyi Ákos, Várady Szabolcs, Varga Imre (!) és Zelei Miklós. Tizenegy „elsőbálozója” még egy antológiának sem volt. Fekete kerettel, utoljára szerepel Benjámin László, Hajnal Gábor, Héra

⁶⁷ Vö. ÉZSIÁS Erzsébet, *Az örvénylelkű fiú*, Bp., Papirusz Book Kiadó, 2007. 163-165. Mint Baranyi mondja, végül benne volt a kötetben, így alighanem egy rosszindulatú és hazug besúgói jelentésről van szó.

⁶⁸ ILIA Mihály levele BÍRÓ-BALOGH Tamásnak. 2012. szeptember 3.

Zoltán és másodízben, de utoljára így Kálnoky László. Csaknem húsz év után visszatér az antológiába Horgas Béla⁶⁹, Kovács István és Mezey Katalin.

A legnagyobb erény azonban természetesen nem csupán a minden eddiginél több debütáló ténye, sokkal inkább, hogy a korábban favorizált „nagy öregek”, kihagyhatatlannak bizonyuló „állócsillagok” (Csoóri, Juhász, Vas, stb.) oly módon vannak jelen, hogy nem kerülnek az „előretoltak” szerepkörébe. Azaz: kirívó felülreprezentáltság nincs a kötetben, sem oldalszám, sem pedig versszám tekintetében, alighanem az antológia történetének egyik legkiegyensúlyozottabb kötetéről beszélünk.

A recepció ugyanakkor „nem nőtt fel” az antológiához. Összesen öt recenzió született a könyvről, s ezek közül a volt szerkesztő Bata Imréné az *ÉS* hasábjain az, amely igazán figyelmet érdemlő.⁷⁰ A vizsgálatom szempontjából legfontosabb passzus ebben az, mely mintegy arra a kérdésre is reflektál, hogy milyen szerepe van (volt) a *Szép versek*nek ekkoriban. „Van azonban a gazdagságnak hátránya is: sok a beérkezett poéta, a jelentkezők özönével ezért mostohábban bánunk. Így voltam vele én is, így van vele Ilia Mihály is. Bár nem a Szép versek az a tér, amin a jelenlét a beérkezés nyilvánvalósága is, kérdés, vajon van-e olyan tér? Bizony nincsen. Ahogy nincs fiatalok gründolta tér sem. Tehát mégis számít valamit, hogy megjelenik-e valaki a Szép versek című antológiában!” Majd az utolsó bekezdésben olvasható az, ami Ilia Mihály szerkesztésének alighanem igazi jelentőségét adja, s magyarázatot is az általam egyes debütálóknál elhelyezett felkiáltójelekre: „És üdvözlét azoknak a kiváló poétáknak – Csiki Lászlónak, Kőrössi P. Józsefnek és Varga Imrénnek – akik a határokon túli magyar kultúrákból jöttek és találtak éppúgy haza, mint ahogy korábban hazatalált Páskándi Géza is...”

Kardos György halála ide, a politikai változás szelének kezdeti fuvallata oda, Ilia Mihály szerkesztése nem csak ezek miatt bizonyult „kánontörőnek”. Kiegyensúlyozott, határokon túlra is figyelő, tájékozott és ízléses válogatása példátlan az antológia történetében, mondhatjuk azt, hogy napjainkig. És sajnálhatjuk, hogy, mint írja „ismétlem, nem bíztak meg újabbal”.

⁶⁹ Vö. 2. melléklet

⁷⁰ BATA Imre, *Hány költőnk van?* Élet és Irodalom 1987/23, 11.

2. 4 Alföldy Jenő – olvadás – visszatérő előszók (1987-1990)

Korszakunk utolsó négy kötetét, az 1987-es, 1988-as, 1989-es és 1990-es darabokat az irodalomtörténész Alföldy Jenő jegyzi kivétel nélkül, aki ekkoriban az *Élet és Irodalom* szerkesztőjeként is működött. Érdekességük abban rejlik, hogy pontosan megfigyelhetők bennünk a létrejövő, a politika és az élet minden területén érzékelhető gyökeres változások, az általam már a dolgozat elején cezúraként meghatározott rendszerváltás. Mindezek szövegszerű lecsapódásának vizsgálata az egyes antológiákban további vizsgálatok tárgya lehet, jelen esetben szem előtt tartva az eddigi metódust az egyre több határokon túli, eddig politikailag nemkívánatos és/vagy nyugaton élő szerző megjelenésére gondolok itt elsősorban.

1966 és az illyési kitérő után visszatér az előszók írásának (esetleg: íratásának) gyakorlata, mind a négy kötetben egy-egy „nagy öreg”, az 1987-esben Vas István, az 1988-asban Juhász Ferenc, az 1989-esben Csorba Győző, az 1990-esben pedig Csoóri Sándor⁷¹ jegyzi az előszót. Röviden kitérve ezekre, az 1987-esben Vas a költészet hasznáról ill. annak hanyatlásáról elmélkedik, példányszámokat hozva, nemzedékének indulását felidézve. Mint írja, egyfajta „használati utasítást” kíván adni az olvasónak, javasolva, vegyes ízelítőként fogja fel az antológiát, szemezgesse belőle, s ha kedvet kap egy-egy költőhöz, szerezz be annak kötetét is. Írása egyébként kellemes, jó stílusban megírt, egyáltalán nem didaktikus, nyugodt hangvétellű kisesszé. Juhászé az 1988-asban *Tutaj a Tűzőzönön* alcímmel jelent meg, s így kezdődik: „Nincs kedvem versgyűjteményhez előszót írni. Nincs ehhez semmi kedvem. Nem a vershez nincs kedvem. A versnek kell a hódolat. A léthez kell a hódolat.” S innen egy olyanféle áradása indul meg a szövegnek kilenc oldalon át, zsúfoltan képekkel, többszörös szókapcsolatokkal, mely bár próza, bekezdések nélkül folyik, s azt a fajta juhászi nyelvet hozza, amely védjegyévé vált. Az 1989-es előszót Csorba Győző jegyzi *Kétágú fuvola* alcímmel. Vassal ellentétben vállaltan és kimondottan didaktikus esszéről van szó, a vers morális hasznosságát igyekszik bizonyítani (hosszú fogságban a kívülről tudott versek nyugtató hatása, stb.). Az olvasónak azt tanácsolja: érezze a versek ritmusát, képeit, majd ars poeticájáról szólva azt írja, „azért írok, hogy embertársaimnak segítsek élni.” Csoóriról és az 1990-es előszóról szólva (*Előszó – Két tételben*) pedig elmondható, hogy sokkalta érdekesebbek a bevezető futamok, melyekben elmondja, hogy felmérések szerint a század végén csökken az irodalom iránti érdeklődés, s ha bekövetkezik, ti. az irodalom- és költészettelen világ, az a teljes elembertelenedés kora lesz. S hogy izraeli útján, melyet nagy

⁷¹ Ismerve Csoóri rendszerváltás körüli politikai szerepét, nyilván ez sem véletlen.

örömmel várt, örülvén, hogy elszakadhat a napi politikai csatározások kisszerű világából (!) milyen vártalanul érte a felkérés, hogy tartson beszédet, melyet *A költő, mint forradalmár* címmel írt meg és adott elő, s iktatja az 1990-es kötet elé előszó gyanánt. Az előszavak visszatértének okait nem látni tisztán, mindenesetre a legevidensebbnek az tűnik, hogy a hanyatló népszerűségű antológiákat egy-egy nagy költő mintegy „legitimálja” ezzel a gesztussal.

A hanyatló népszerűséget két meredeken lefelé ívelő számadat mutatja, az egyik a recenzióké, a másik a példányszámoké. Az 1987-es kötetről 6 ismertetést találtam, az 1988-asról ötöt, az 1989-esről kettőt, az 1990-esről pedig egyetlen egyet. A példányszámok: 1987 és 1988: 61 ezer, 1989: 43 ezer, 1990: 25 ezer.

A *Szép versek 1987* az utolsó antológia, amely a klasszikusnak mondható, „rácsos” védőborítóval jelent meg. Debütál benne az erdélyi Kányádi Sándor, Márton László, a szintén erdélyi Szöcs Géza, 1963 után kerül újra beválogatásra Tamási Lajos, valamint Tasnády Attila és a vajdasági Tolnai Ottó bemutatkozása is ebben a kötetben van. Struktúráját tekintve is igazodik a hagyományokhoz, talán attól eltekintve, hogy az előző évihez hasonlóan kiegyensúlyozottságra törekszik, ami a reprezentativitást illeti. A kötet egyetlen halottja Garai Gábor, aki 1963-tól 1987-ig minden antológiában helyet kapott.

Az 1988-as darabtól változik a kötet külcsínre is. Vastagsága a megszokott, kötése ugyanakkor puha lesz valamiféle sajátos, különböző színekben játszó vaktérképpel a borítón, s ez a küllem marad az 1990-es, utolsó általunk tárgyalt kötetig, hátul a szerzőlistával. A képek 1988-1989-ben még nagyalakúak, majd az 1990-esben már csak igazolványképméretűek, egyszerre 4 darabbal egy oldalon.⁷² A „hanyatlás” valamelyes jelzője lehet tehát a sima papírkötés, valamint, hogy a fényképek már csak matt papírra lettek nyomva, nem pedig fényképnymóra (bár ez utóbbi már az 1979-es kötettől megfigyelhető), majd pedig a képek mérete is csökken.

Az 1988-asban mutatkozik be Bódi Tóth Elemér; visszatér sok év után Eörsi István (!); debütál az erdélyi Farkas Árpád; a nyugaton működő Határ Győző; napjaink meghatározó költője, Kemény István; a szintén erdélyi Lászlóffy Aladár; visszatér Petri György, ami élesen rávilágít a rendszer hanyatlására; valamint először szerepel Simor András; Székely János Erdélyből; Szikszai Károly; a felvidéki Tözsér Árpád és Vári Attila.

Az 1989-esben Babics Imre; a hazatérő Faludy György (ne feledjük, már 1990-ben kiadott kötetről van szó); Ferencz Győző; Horváth Elemér; Kartal Zsuzsa; Keszeli Ferenc; Markó

⁷² Vö. az 1. melléklettel (érdekesebb portrék) és a 3. melléklettel (borítófajták).

Béla (!); a szintén napjainkban jelentős hatást kifejtő Marno János (itt még hosszú ó-val); posztumusz Márai Sándor (a legnagyobb jelentőségű közlés); Szabó Antal; Szilágyi Eszter Anna; posztumusz Sziveri János; Thinsz Géza; Tűz Tamás és Varjas Endre mutatkozik be. Ez tizenöt debütálót jelent, többet, mint Ilia Mihály köteténél. Ugyanakkor nehéz nem észrevenni, hogy a posztumusz elismerésként funkcionáló *Szép versek*-közlés, ami Bata Imre működésének idején virágzott, az első állami cenzúrát nélkülöző kiadványban is kulcsszerepet kap. A kötet halottja még Képes Géza, aki szintén a régi „törzsgárdához” tartozott.

Utolsó tárgyalt kötetünk némileg kilóg a sorból, hiszen 1991-ben jelent meg, jóval a cezúra után, ám annak okán kell figyelmet szentelnünk neki, hogy az 1990-es év „terméséből” válogatott Alföldy Jenő, valamint formátuma és korpusza még jelentősen a korhoz köti, a nagyobb változás majd ezen antológia és az 1991-es között érzékelhető.

Debütál Balaskó Jenő; Baránszky László; Bodor Béla; Csengery Kristóf; a nyugati magyar irodalom jelentős képviselője, Gömöri György; Kenéz Ferenc; az erdélyi Kovács András Ferenc és Lászlóffy Csaba; Magyar László András; Polgár László; Villányi László és Visky András. A legnagyobb visszatérő a korábban említett Békési Gyula, fekete kerettel szerepel Csanádi Imre, Szécsi Margit és Thinsz Géza.

A „rendszerváltó kötetek” jelentősége tehát, mint láthatjuk az új, eddig az időszakig politikailag tiltott szerzők beemelésében, a szerkesztői merítési lehetőségek jelentős kiszélesedésében ragadható meg. Általánosan elmondható az is, hogy azon kiszorultak, akik most vagy visszakerültek, vagy méltán végre bekerültek, jobbára rendszeres szerzőkké is váltak a későbbiek során, ill. a tárgyalt négy kötetben.

3. Összegzés

Áttekintve a sorozat csaknem harmincéves történetét 1964-1991-ig elmondható, hogy a *Szép versek* célkitűzéseit tekintve kánonalakító antológia szándékozott lenni („seregszemle”, „aki számít benne van”, „éves termés” stb.), ám ennek maradéktalanul még fénykorában sem tudott megfelelni, ha arra gondolunk, hogy a rendszer által is elismert alkotókkal is megesett, hogy évekig nem publikáltak az antológiákban (példának elég említenünk Pilinszky Jánost). Sokkal inkább szembetűnő az, hogy a könyvsorozatnak magának volt egy különálló kánonja, valamint az egyes sorozatszerkesztők is – bár korlátozottan – saját elgondolásaik szerint dolgoztak. Érdekes számba venni azokat, akik egyetlen kötetből sem hiányoztak a korszakban, tehát pozíciójuk abszolút megingathatatlan volt ebben a kánonban. Ők Baranyi Ferenc, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Fodor András, Garai Gábor (haláláig), Juhász Ferenc

(egyetlen hiányzás), Somlyó György, Szécsi Margit (egy hiányzás), Takáts Gyula (egy hiányzás), Tornai József (egy hiányzás), Vas István és Weöres Sándor (haláláig).

Tehát a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek kánonját nem alakította számottevően az antológia, bár az igénye megvolt rá, s a presztízse is tárgyalt korszakunkban volt a legmagasabb, sokkal inkább igyekezte lekövetni azt. Nem éppen irodalmi szempont, de a siker minden bizonnyal inkább köszönhető volt az igényes portrékép-anyagnak, mint a szöveggyűjteménynek magának, s bár a hetvenes években népszerűsége soha nem látott méreteket öltött (gondoljunk csak a példányszámokra), sokkal inkább szólt a szakmának és a költők belterjes „céhének”, mint az olvasóközönségnek. Ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy minden, az állam által elismert alkotó helyet kapott benne. Erre olyan fordított érvelések világíthatnak rá, mint hogy nem minden kötettel rendelkező került be, de minden ekkor kötetten rendelkezőnek megvolt az esélye rá, ill. aki politikailag nem volt kompromittált az belekerülhetett, de aki az volt, az semmi szín alatt sem, stb.

A válogatás esetlegességéről is képet kaptunk, ezért próbáltam szerkesztői korszakokban megragadni a *Szép versek* '90 előtti működését, mely metódus szerint talán jobban követhetőek az egyes folyamatok és elgondolások, mint más szakaszolások alapján.

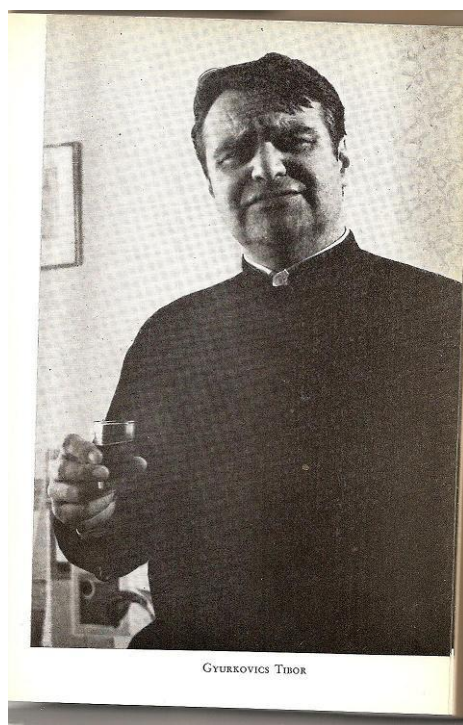
Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy volt-e orientáló ill. kanonizáló szerepe azt kell feleljük, hogy igen, volt, még ha nem is olyan mértékű, mint ahogy azt előfeltevéseink során gondoltuk. Ezt jól megvilágítják az akkori irodalmi közélet megnyilatkozásai, pl. Fodor András naplója, a kiterjedt recenzióirodalom, vagy a posztumusz közlések gyakorlata.

A vizsgálat ugyanakkor nem terjedhetett ki a szinte áttekinthetetlen méretű szövegkorpuszra és a teljes recepcióra, ez jövőbeli vizsgálódások tárgya lesz, mint ahogyan az is, hogy '90 után, a piaci viszonyok közé helyeződő és egyre hanyatló könyvpiacra, ill. az ezek utáni kortárs magyar irodalomban miként változott az antológia, felépítése, szerkesztői, szerzői, válogatási gyakorlata, kanonizációs szerepe, ill. hogy hogyan és miért tudott fennmaradni, mi okból kerül még mindig minden év könyvhetén kiadásra, s hogy ennek van-e bármiféle hatása, jelentősége a mai magyar költészetben.

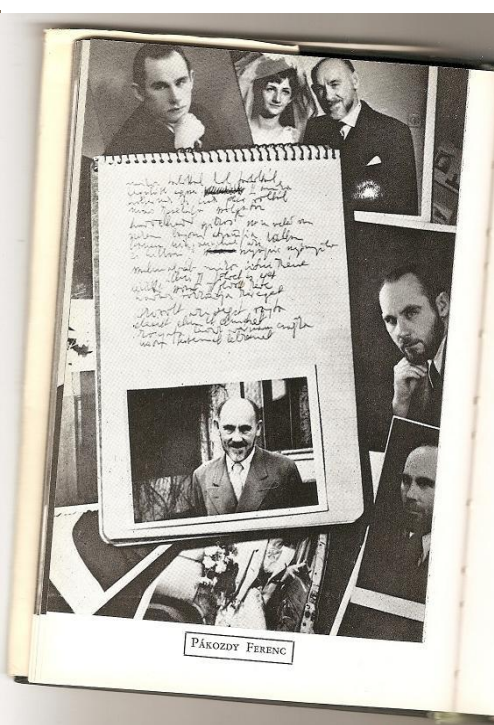
2012. november 11.

Mellékletek

1. melléklet (pár érdekesebb portré)

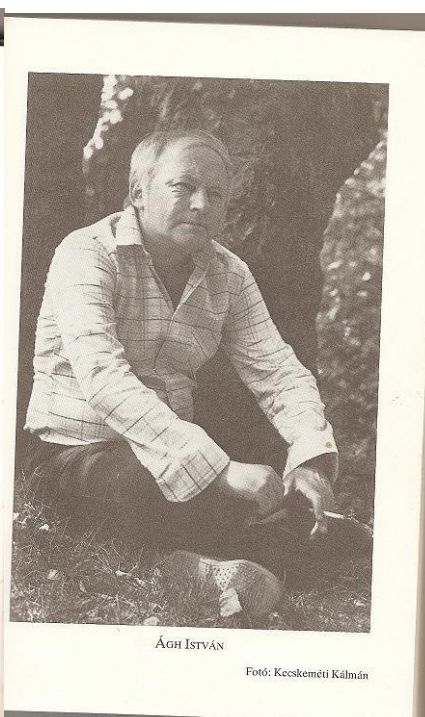
Gyurkovics Tibor 1967

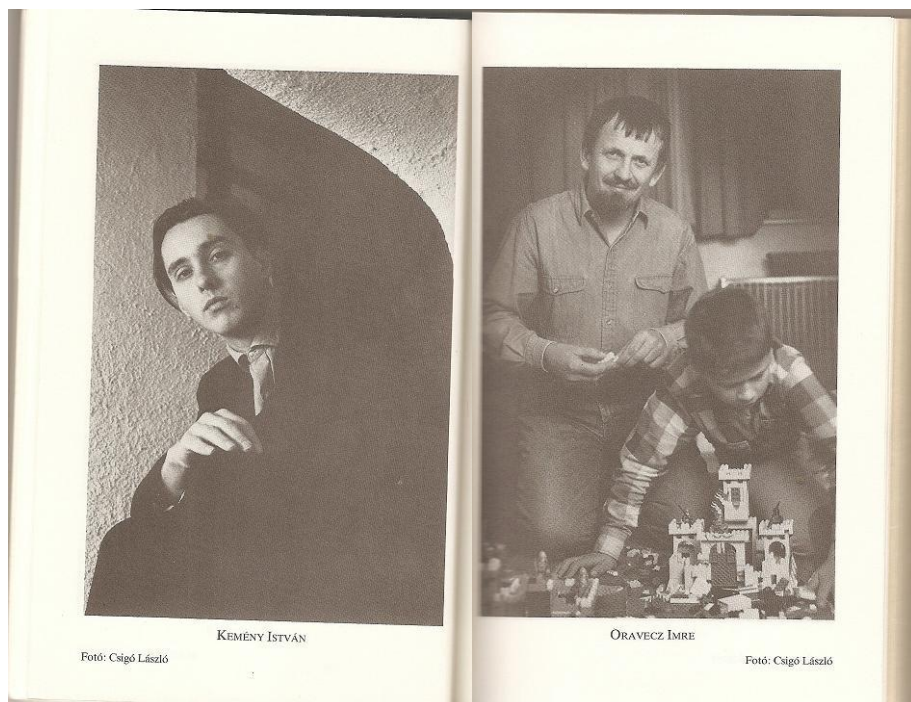
Pákozdy Ferenc 1970

Váci Mihály 1970

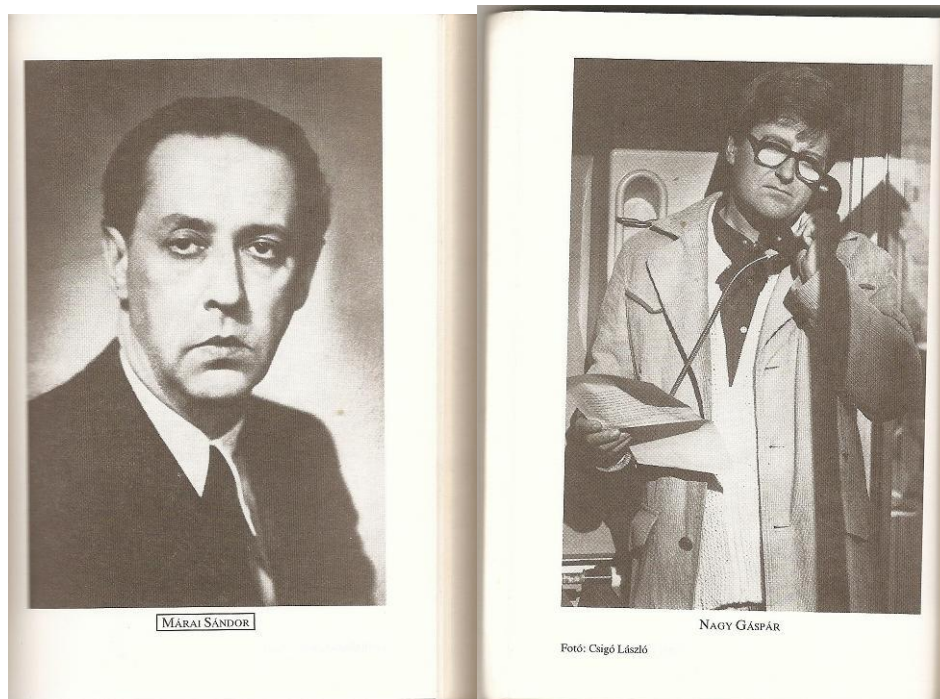

Ágh István 1988

Kemény István 1988

Oravecz Imre 1988

Márai Sándor 1989

Nagy Gáspár 1989

2. melléklet

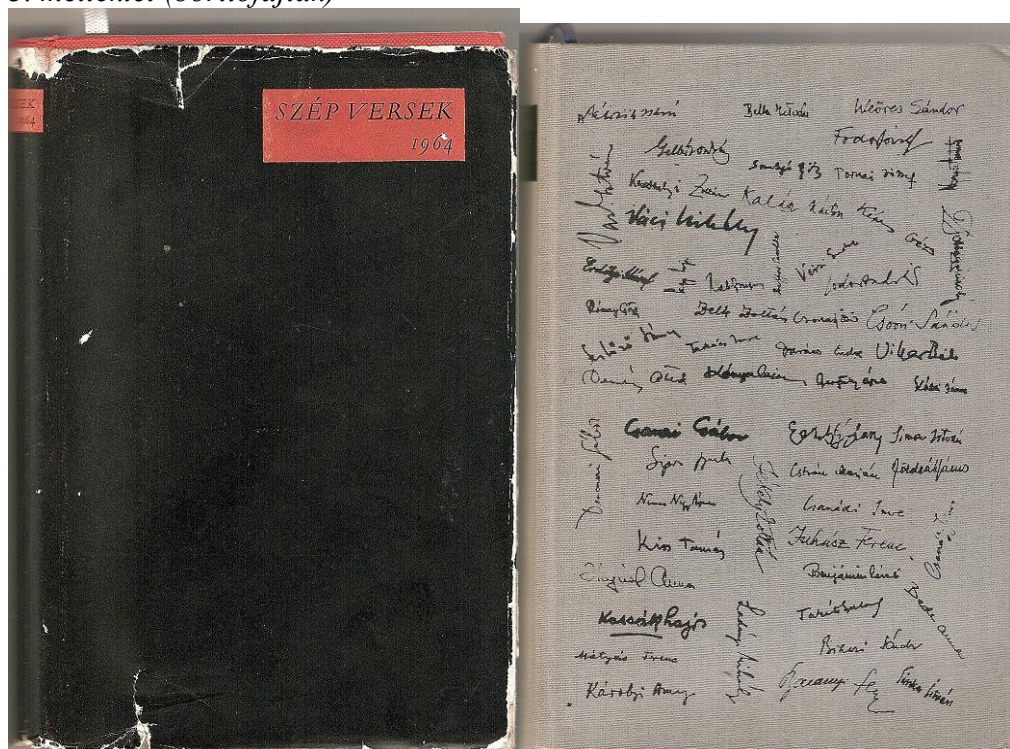
Horgas Béla, *Egy antológia-lakóra* = H. B., *Az én orbis pictusom*. Bp. Liget Könyvek, 2004.

*nincs sehol sem,
az a tűzbe itatott vászon –
csak ez a másik,
ez a csupa nyál,
ez a fulladásos,
fénytelen halál*

(NESSUS ÉS HERCULES – 1968)

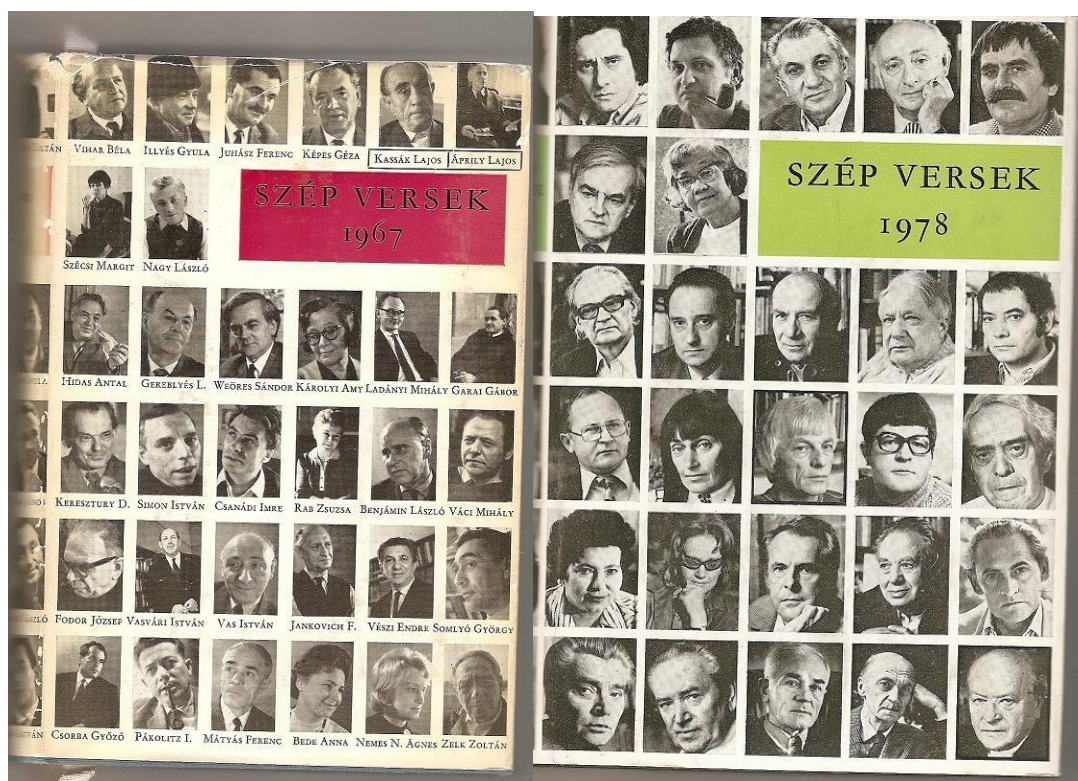
Nagytakarítás közben puffan elém a Szép
versek '68-as kötete s ahogy a püspöklila
rácsokba tördelt fotók közt a hátoldalon
megpillantom az ismerős arcot
néma szájjal azt mondom áhá ide
bekerültem és fanyalogva pörgetem próbálom
mint érzéketlen idegen az évtizedek óta
olvasatlan lapokat hogy most milyen és
nem akarom de megérint fölhasít
behúz a résen unt mechanika lemerülök
az éppen hatvannyolc portré alfabetikus
sorrendbe vágott filmjében tallózok
hajdani portársaim szövegeiben és
az arcokhoz kattanó asszociációs
pályákon bevillanó emlékdarabok közt
lökődöm csőrök és karmok kalitkájában
émelygés tör rám feltüremkedő történetektől
lábamnál zúg a porszívó s akkor
az ismerős arc...
meghökken meggyerő mosolyával kisebbik
fiára valló vonásaival (az éveket lazán számolva
akkoriban született s most annyi mint a képen
látható antológia-lakó) a porszívót kikapcsolom
verseimtől tovább hökkenek hogy a cenzorok
ezt ki nem köpték inkább vakon beletemették
talán csak a fotót nézték
ezt ma is írhatnám mint vagdalkozó Hercules
ezt mégsem a mitologikus analógiát ha ma
hát kicsavarnám a szétszaggatott társadalom
rongyaira varrnám digitalizált plakátjaira
vetíteném és parányit se mosolyognék
nem is tudnék csőrök karmok ketrecek...
elrántom képzeimet bekapcsolom a porszívót.

3. melléklet (borítófajták)

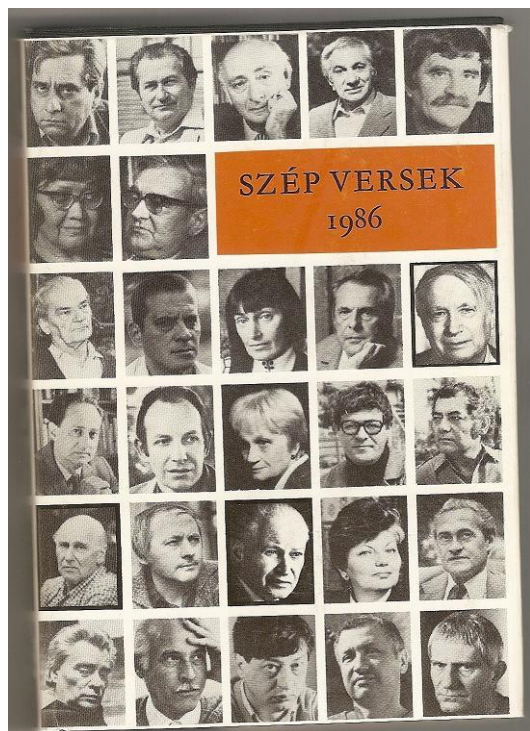
Szép versek 1964, a második

Szép versek 1966 védőborító nélkül

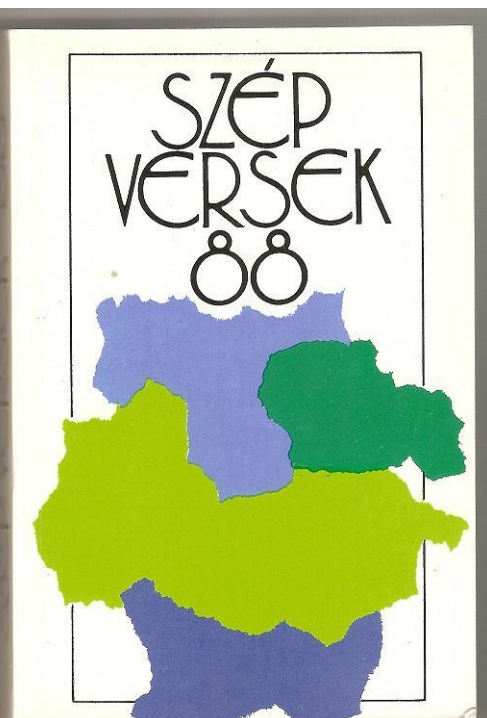

Szép versek 1967

Szép versek 1978, a tizenévekig jól ismert borítóval

Szép versek 1986

Szép versek 1988

IRODALOM

- Alieda ASSMANN – Jan ASSMANN: *Kánon és cenzúra = Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. Rohonyi Zoltán, Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 2001.
- BEZECZKY Gábor: *Kánon és trópus*. Helikon 1998/3.
- DÁVID Anna: *Szép versek 1963-2003 = Szép versek 2003*, szerk. KERESZTURY Tibor, Bp., Magvető, 2003.
- DOMOKOS Mátyás, *A folyamatosság zökkenői - Beszélgetés Fodor Andrással = D. M., A pályatárs szemével*. Bp. Magvető, 1982.
- Élő irodalomtörténet antológiákon keresztül. SZEKERES Nikoletta beszámolója, Prae.hu <http://www.prae.hu/articles.php?aid=170> Letöltés ideje: 2012. október 22. 9:58.
- ÉZSIÁS Erzsébet, *Az örvénylelkű fiú*, Bp., Papyrusz Book Kiadó, 2007. 163-165.
- FODOR András, *Ezer este Fülep Lajossal*, II. köt., Bp., Magvető, 1986.
- FODOR András, *A hetvenes évek*. I-II. kötet, 1970-1974. Bp., Helikon, 1995.
- FODOR András, *A hetvenes évek - Napló (1975-1979)*, Bp., Nap Kiadó, 1996. 253.
- Írók pórázon - A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961-1970, (Irányított Irodalom sorozat)*, szerk. VERES András – TÓTH Gyula, Bp. MTA Irodalomtudományi Intézete, 1992.
- KÁLMÁN C. György, *A kis népek kánonjainak vizsgálata. Néhány módszertani megjegyzés*, Helikon 1998/3.
- Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből 1954-1989*, szerk. HUSZÁR Tibor, Bp., Osiris Kiadó, 2002.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Irodalom/történet(i)/kánon(ok)*, = K-Sz. Z., *Hagyomány és kontextus*, Budapest, Universitas K., 1998.
- Levelek Pilinszkynek*, szerk. HAFNER Zoltán, Tata, Új Forrás Könyvek, 2012. 69-70.
- Leveles könyv - Egy korszak töredékei / 1956-88*, vál. HORGAS Béla és LEVENDEL Júlia, Bp., TÉKA, Liget Könyvek
- PARTI NAGY Lajos, *Szép versek 1963*, Beszélő, 2. évf. (1997) 5. szám.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*, Literatura 19, (1992) 2, 119-133.
- Szép versek 1963-1990*, szerk. Z. SZALAI Sándor, Mátyás Ferenc, Kardos György, Bata Imre, Ilia Mihály, Alföldy Jenő, Bp., Magvető, 1964-1991.
- SZOLLÁTH Dávid, *A forradalmi költőtriász - A Petőfi-Ady-József Attila-kánon az ötvenes és a hatvanas években*, Litertura, 2009/4., 446-458.
- SZOLLÁTH Dávid, *A kommunista aszketizmus esztétikája - A 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása*, Bp., Balassi Kiadó, 2011. 80.
- SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás - Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956-1990*, I. köt. Bp. Noran Könyvesház, 2012. 185.
- VERES András: *Az írók és a hatalom a hatvanas évek Magyarországon = A magyar irodalom történetei*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály és VERES András, Bp., Gondolat Kiadó, 2007.
- VERES András: *Kis magyar értelmiségtörténet = V. A., Távolodó hagyományok, Irodalom –és eszmetörténeti tanulmányok*, Bp., Balassi Kiadó, 2003.
- VERES András: *Magyar irodalmi kánon a hetvenes években = V. A., Távolodó hagyományok, stb.*

Tartalomjegyzék

1. Kánon, előzmények, indulás	2. o.
1.1 Kánon	2. o.
1.2 Előzmények	5. o.
1.3 Indulás	7. o.
2. „Szép versekben szerepelni nagyobb dolog, mint önálló kötetet megjelentetni” – avagy az egyes szerkesztők működése	14. o.
2.1 A Mátyás – Z. Szalai korszak (1965-1973)	14. o.
2.2. A Bata-korszak Kardos György ölelésében (1974-1985)	18. o.
2.3 Ilia Mihály és a „kánontörés”	22. o.
2.4 Alföldy Jenő – olvadás – visszatérő előszók	25. o.
3. Összegzés	27. o.
Mellékletek	29. o.
Irodalomjegyzék	34. o.